

วารสารวิชาการ แห่งอนาคต

Future Academic Journal

FUTURE

ISSN: XXXX-XXXX (Online)

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2564

Vol. 1 No. 2 July-December 2021

FACJ

วารสารวิชาการแห่งอนาคต

Future Academic Journal

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2564)

Vol. 1 No. 2 (July-December 2021)

เจ้าของ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่บทความวิจัย บทความวิชาการ และ บทความปริทรรศน์ ของนักวิจัย นักวิชาการ คณาจารย์ และนักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ด้วยหวังให้เป็นตลาดแห่งองค์ความรู้ที่สามารถค้นคว้า ถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนความรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างหลากหลาย วารสารมุ่งเน้นเปิดรับบทความทางด้าน สังคมวิทยา พระพุทธศาสนา พุทธธรรมศาสนา ภาษาศาสตร์ การศึกษาเชิงประยุกต์และสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และสาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ต่อความก้าวหน้าทางวิชาการต่อไป

การพิจารณาวารสาร

สำหรับกระบวนการพิจารณาบทความเพื่อตีพิมพ์ ทุกบทความจะต้องได้รับการประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Reviewer) อย่างน้อย 2 ท่านขึ้นไป ในลักษณะปกปิด แบบไม่เห็นชื่อผู้เขียนและผู้ประเมิน (Double-blinded review)

บรรณาธิการ

พระอุทิศ อาสภจิตฺโต, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

พระครูพิศาลธรรมจารี, รศ.ดร.

มหาวิทยาลัยโพธิศาสตร์ นครลอสแอนเจลิส สหรัฐอเมริกา

รศ. ดร.ดุชนัน ณะบริพัตน์

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

รศ. ดร.วาสนา แก้วหล้า

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

ผศ. ดร.ภริมา วินิธาสถิตกุล

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

ผศ. ดร.ทิพย์ ชันแก้ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Ven. Dr. Hae Guh, Andrew Pradoochoi Sunim

Zen Center of Washington State

ดร.ธนันต์ชัย พัฒนะสิงห์

มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ดร.พงศ์พันธุ์ คงทรัพย์

มหาวิทยาลัยกรุงเทพสุวรรณภูมิ

ดร.สุทธิดา พาดฤทธิ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กำหนดการตีพิมพ์เผยแพร่: พิมพ์เผยแพร่ 2 ฉบับต่อปี

ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม-มิถุนายน

ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม

การเผยแพร่

<https://so18.tci-thaijo.org/index.php/FACJ/index>

ติดต่อกองบรรณาธิการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

79 หมู่ที่ 1 ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.อยุธยา 13170

080-616-2530

E-mail: academic.faj@gmail.com

บทบรรณาธิการ

วารสารวิชาการแห่งอนาคต ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2564 มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่บทความวิจัย บทความวิชาการ และ บทความปริทรรศน์ ของนักวิจัย นักวิชาการ คณาจารย์ และนักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ด้วยหวังให้เป็นตลาดแห่งองค์ความรู้ที่สามารถค้นคว้า ถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนความรู้ในด้านต่างๆ อย่างหลากหลาย วารสารมุ่งเน้นเปิดรับบทความทางด้าน สังคมวิทยา พระพุทธศาสนา พฤติกรรมศาสตร์ ภาษาศาสตร์ การศึกษาเชิงประยุกต์และสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และสาขาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ต่อความก้าวหน้าทางวิชาการต่อไป ดังนั้น ในการจัดทำวารสารดังกล่าวให้ได้คุณภาพและมาตรฐานตามตัวชี้วัดที่ถูกต้องตามเกณฑ์มาตรฐานที่ทางศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) ได้กำหนดไว้ทางกองบรรณาธิการมีกระบวนการจัดทำวารสารตั้งแต่การรับบทความผ่านการกลั่นกรองจากกองบรรณาธิการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในแต่ละสาขาที่เกี่ยวข้องที่จะพิจารณาบทความแต่ละบทความ ดังปรากฏในหน้าสารบัญ และประกอบไปด้วยบทความทั้งหมด 5 บทความ

กองบรรณาธิการ วารสารวิชาการแห่งอนาคต ขอขอบคุณผู้เขียนบทความทุกท่านที่ให้ความสนใจส่งบทความมาลงตีพิมพ์เผยแพร่ ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้เสียสละเวลาในการพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ อันจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาและปรับปรุงวารสารให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นต่อไป

พระอุทิศ อาสภจิตฺโต, ดร.

บรรณาธิการ

สารบัญ	
บทนำ	I
บทบรรณาธิการ	III
สารบัญ	IV
แนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของโรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย A Guideline for Applying The Four Paths of Accomplishment in Managing The Learning For Child Center of Phangpittayacom School, Banphang Sub-District, Sakhrat District, Nongkhai Province	1
พระอธิการวันฉัตรวัณณ วะบุณฺโณ (ชัยรัตน์) Phra Athikarn Wannawat Waypunlow (Chairat)	
สตรีเพศ: บทบาทเชิงบวกในพระพุทธศาสนา Women: Positive Role in Buddhism	12
พระมหาสาทร ธมฺมาทโร Phramaha Sathorn Thammataro	
แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนาฏศิลป์ไทยการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ The Buddhist Concepts Appeared in Ramakien Thai Masked Play	18
ศรีนวลพรรณณีย์ จันทนทรอด Srinuanphan Channathonrod	
คุณูปการของพระอานนทที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา Contribution of Ananda To The Succession of Buddhism	27
พระมหาสิริวัฒน์ชัย ฐิริปัญโญ (พรมศรี) Phra Mahasiriwat Chaipuripanyo (Promsri)	

การเดิน วิ่งกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจตามหลักภวนา 4ตามแนว พระพุทธศาสนาเถรวาท กรณีศึกษา: ชมรมสุขกายสบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานคร Walking Running and Learning for Physical and Mental Development according to the Principle of the 4 Bhāvanā in accordance with Theravāda Buddhism: A Case Study of the Happy Mind Body Club at Pediatric Clinic, Siriraj Hospital Bangkok	40
แสงเพชร ศรีวรรณะ Saengphet Sriwanna	

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็น ศูนย์กลางของโรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร

จังหวัดหนองคาย

A Guideline for Applying The Four Paths of Accomplishment in Managing The
Learning For Child Center of Phangpittayacom School, Banphang Sub-District,
Sakhrai District, Nongkai Provincetitle of Article

พระอธิการวันฉัตรวรรณ เวปุลโล (ชัยรัตน์)

Phra Athikarn Wannuwat Waypunlow (Chairat)

วัดดงตุม

Dongtum Temple, Thailand

Corresponding Author E-mail: phrawannuwat237@gmail.com

Retrieved: August 8, 2021; Revised: September 13, 2021; Accepted: September 20, 2021

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันการจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย และ 3) เพื่อศึกษาการประยุกต์การใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง กระบวนการกิจกรรมกลุ่มช่วยแก้ไขข้อจำกัดในเรื่องเนื้อหาทางด้านจริยธรรม ซึ่งค่อนข้างเป็นนามธรรมให้เป็นการเรียนรู้ที่น่าสนใจโดยสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ที่มีการเคลื่อนไหว มุ่งเน้นให้กล้าแสดงออกทางความคิดของผู้เรียน และเนื้อหาควบคู่กันไปกับการจัดกระบวนการเรียนการสอนจึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทั้งด้านร่างกายสติปัญญา อารมณ์ และการปฏิสัมพันธ์เป็นส่วนใหญ่ โดยมีการใช้กิจกรรมและสื่อการสอนบางประการ เช่น สถานการณ์จำลอง การแสดงบทบาทสมมติ กรณีตัวอย่าง เป็นต้น ช่วยส่งเสริมให้การเรียนรู้ทางด้านจริยธรรมเป็นรูปธรรมน่าสนใจขึ้นสอดคล้องกับวัยพัฒนาตนระดับวุฒิภาวะ และความต้องการของนักเรียน หลักอิทธิบาท 4 ว่าด้วยการครองตน ครองคนและครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย

คำสำคัญ : หลักธรรมอิทธิบาท 4, หลักการและวิธีการ, นักเรียนโรงเรียนฝางพิทยาคม

Abstract

The purposes of this research were; 1) to study the principle of the Four Paths of Accomplishment in Theravada Buddhism 2) to study the present state in managing the learning of the students in the Secondary School in the level of Matthayom 3 in Phangpittayakom School, Banphang Sub-district, Sakhal District, Nongkhai Province and 3) to study the application of the Four Paths of Accomplishment in managing the learning of Phangpittayakom School, Banphang Sub-District, Sakhal District, Nongkhai Province. This research was the qualitative research by analyzing the data from Tipitaka, Buddhist academic documents, related researches and the data from the interview, and then to propose the results of research by the descriptive analysis.

A result of this study was found in the following aspects, The applicative process of the principle of the Four Paths of Accomplishment for managing the learning that holds the learners as the center of the group activities assisting for solution of limitation of the moral contexts that are rather the abstracts to be interesting learning by creating the learning atmosphere that changes to emphasize the courageousness for the learners' conceptual expression and contexts together with the learning and teaching procedures that aim at the learners' physical, intellectual, emotional participation and mostly the relationship by using some activities and medias for teaching such as the imitative situation, imitative roles, and typical cases etc. All these enhance the moral learning to be the interesting material objects agreeable with the self-development in accordance with the maturity and the learners' requirements. The Four Paths of Accomplishment referring to the self-control, personnel control and work-control are the virtue leading to the complement of the target results.

Keywords: The Four Paths of Accomplishment, The Principles, Center child of Phangpittayacom

บทนำ

ในปัจจุบันสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง และรวดเร็วจึงทำให้เกิดภาวะวิกฤตและปัญหามากมาย เช่น ปัญหาวิกฤตวัฒนธรรม และวิกฤตทางสังคมทำให้ประชาชนได้รับผลกระทบ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549 ระบุปัญหาสังคมที่มีความเด่นชัด คือ ปัญหาความเสื่อมถอยของเอกลักษณ์วัฒนธรรม คานิยมความเป็น ไทยและมีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้น ซึ่งกระทบต่อคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของประชาชน เพราะหลายสิบปีที่ผ่านมา เราปล่อยให้กระบวนการศึกษาของชาติเป็นไปตามบุญตามกรรมจนสร้างความสั่นคลอนให้กับสถาบันต่าง ๆ ของชาติในทุก ๆ ด้าน แต่ถ้ามองกันให้ลึกซึ้งถึงที่มาแห่งปัญหาอันที่จริงมักเกิดมาจากคน คนคือวิกฤตของสังคมจะต้องเริ่มต้นด้วยการปฏิรูปการศึกษาด้านคนเสียใหม่ คือ ให้มีคุณภาพมีภูมิปัญญาและคุณธรรมอยู่ในตัวเอง เพราะว่าการศึกษา

ของไทยในอดีตไม่ได้นำเอาพุทธ ธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำระบบและองค์ความรู้ตามโลกนิยมมาเป็นแกนในการจัด การศึกษา ทำให้ พุทธธรรมเองเริ่มห่างเหินจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้น และผลจากการจัด การศึกษาที่ผ่านมา การศึกษาไทยนั้นไม่ว่าจะประเมินโดยหน่วยงานใดนอกจากจะไม่เป็นที่น่าพอใจแล้วเป็นที่ยอมรับกันว่าการศึกษาไทยไม่ได้สอนให้คนรู้จักคิดวิเคราะห์ ริเริ่มสร้างสรรค์ และปฏิบัติจริง อีกทั้งหย่อนยานเรื่องการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรม การศึกษาไทยจึงอยู่ในภาวะวิกฤต ทางคุณภาพอย่างหนัก ถึงแม้ว่าการเรียนการสอนในอดีตที่ กระทรวงธรรมการได้กำหนดให้มีวิชา จรรยา เป็นครั้งแรกในหลักสูตรทุกชั้น เมื่อ พ.ศ. 2445 โดยให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก เพื่อกล่อม เกลานิสัยใจคอกุลบุตรกุลธิดาในสมัยนั้น จนถึง พ.ศ. 2475 ได้มีการปรับปรุงหลักสูตร วิชาจรรยาก็ ขยายเป็นวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ถึงแม้ในเวลาต่อมาจะเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาและ จริยธรรมขึ้นอีก แต่ปัญหาเยาวชนด้านศีลธรรมก็ยังมีมากขึ้น (กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) จากการประเมินสถานะคนและสังคมไทยประกอบกับบริบทการเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลกระทบต่อการพัฒนาในอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2556) ปัญหานักเรียนขาดระเบียบวินัยและย่อหย่อนในด้านจริยธรรมการแต่งกายไม่เรียบร้อยตการทะเลาะวิวาทและการติดยาเสพติดให้โทษอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม ทั้งยังขาดการเอาใจใส่ดูแลและให้คำแนะนำอบรมสั่งสอนจากผู้ปกครอง ครูอาจารย์ผู้ที่มีความเข้าใจทางจริยธรรมเท่าที่ควร

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายในทุกยุคทุกสมัยนั้นพระสงฆ์สาวกนับว่า เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญเพราะพระสงฆ์เป็นสวณหนึ่งของพระรัตนตรัย และยังถือว่าเป็น องค์ประกอบหนึ่งของหลักการศาสนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ทำกันหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนที่น่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรม เป็นต้น และในฐานะที่ พระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงได้กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและจากการที่พระสงฆ์ เป็นผู้ประพฤติดีประพฤติชอบทำให้ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีศีลธรรม มีความบริสุทธิ์ และเสียสละเพื่อผู้อื่นต่างยอมรับนับถือ และยินดีปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างเต็มใจ โดยเฉพาะประชาชนไทยสวณใหญ่ประมาณร้อยละ 95 นับถือพระพุทธศาสนา ใช้พระพุทธศาสนาเป็นหลักยึด เหนี่ยวจิตใจ (ปราณี เกื้อทอง, 2545) และระยะเวลาที่ผ่านมาวัดและสถาบันสงฆ์ยังคงเป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธา พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นและมีบทบาทในการช่วยอบรมจิตใจของคนไทยให้สูงขึ้น

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียน ในอดีตการศึกษาของคนไทยนั้นปรัชญา และรากเหง้าเกิดจากวัดเพราะการศึกษาเกิดจากวัด คนสมัยก่อนให้พระสอนด้านศีลธรรมจรรยา และวิถีการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข นักเรียนสมัยนั้นจึงมีคุณภาพ เพราะเขาได้รับการปลูกฝังศีลธรรมทำให้ศีลธรรมจริยธรรมซึมซับเขาสู่สายเลือด จึงทำให้เป็นบุคคลที่มีจิตใจดีงาม มีคุณธรรมและจริยธรรม การศึกษาจึงสมควรหันมาเน้นที่การพัฒนาจิตวิญญาณคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน โดยเฉพาะการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันเพื่อให้เขาสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาสังคมและพัฒนาตนเองและอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข (สมชาย เทพแสง, 2544)

พระพุทธศาสนาได้แสดงหลักแห่งการบริหารจัดการ ที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการ ทำงานอย่างมหาศาล อันสามารถที่จะให้งานนั้นบังเกิดผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ที่เรียกว่า อิทธิบาทธรรม (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ ความเพียรพยายามทำในสิ่งนั้น จิตตะ เอาใจฝกฝในสิ่งนั้นไม่วางธุระ วิมังสา หมั่นพิจารณาสอบสวนหาเหตุผลในสิ่งนั้นให้กระจ่างชัด อิทธิบาทธรรม ทั้ง 4 ประการนี้ เป็นคุณเครื่อง หรือ เครื่องมือให้เกิดการบรรลุถึงผลของการจัดการเรียนการสอน ในการปฏิบัติงานเชิงพุทธ โดยที่ในการทำงานกิจการทุกอย่างนั้น หากประยุกต์หรือนำหลักธรรมคืออิทธิบาทธรรม 4 มาประสานให้เป็นเนื้องานเดียวกันย่อมทำให้งานหรือหน้าที่ ที่ผู้หนึ่งผู้ใดกระทำอยู่นั้นมีคุณค่าขึ้นมาเช่น ในการปฏิบัติธรรมก็ดี ในการเล่าเรียนศึกษา หรือประกอบกิจการ งานอื่นใดก็ดี เมื่อต้องการสมาธิ เพื่อให้กิจที่ทำนั้นดำเนินไปอย่างใดผลดีก็พึงปลูกเร้าและชักจูงอิทธิบาทธรรม 4 อย่างนี้ ให้เกิดเป็นองค์ธรรมเด่น นำขึ้นสักขะหนึ่ง แล้ว สมาธิความสุขสบายใจ และการทำงานที่ได้ผล ก็เป็นอันหวังได้เป็นอย่างดีมากกว่าจะเกิดมีตามมาเองพรอมกันนั้น การฝึกสมาธิ หรือ การปฏิบัติธรรมส่วนหนึ่งก็จะเกิดมีขึ้นในหอเรียนในบ้าน ในทุ่งนา ในการทำงาน และในสถานที่ ทุก ๆ แห่ง (พระธรรมปิฎก, 2546)

หลักอิทธิบาท 4 หมายถึง คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่ง ผลที่มุ่งหมาย ประกอบด้วย 1) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรัก จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป 2) วิริยะ ความเพียร คือ ความ ขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทนเอาธุระไม่ทอดทิ้ง 3) จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาใจฝกฝไม่ปล่อยให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แกสิ่งที่ทำ 4) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ ความหมั่นไซ่ ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นหาวิธีแก้ไขปรับปรุงเป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551)

โรงเรียนฝางพิทยาคม เป็นโรงเรียนมัธยมขนาดเล็ก แผนกสามัญศึกษา เป็นโรงเรียนประจำตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย มีการจัดการเรียนการสอนตามระบบกระทรวงศึกษาธิการกำหนด มีวิสัยทัศน์ มุ่งเน้นให้นักเรียน มีวิชาความรู้คู่กับคุณธรรมจริยธรรมเพื่อนำไปพัฒนาตนเองให้ตนเองประสบผลทางการเรียนและการสอน ให้นักเรียนอยู่ในสังคมอยู่อย่างมีความสุข และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม ผลการวัดผลประเมินผลการเรียนการสอนในปีที่ผ่านมา นักเรียนมีผลการเรียนของนักเรียนที่ผ่านเกณฑ์การประเมินเป็นที่ไม่พึงพอใจ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ที่เกิดกับตัวผู้เรียนและสถานศึกษาสาเหตุของการเรียนการสอนอาจมีปัจจัยหลายที่เข้ามาเกี่ยวข้องของทั้งตัวผู้เรียนและครูผู้สอน ปัจจัย ภายนอกอื่นอย่างการเข้ามากระแสนักเรียนโซเชียล อินเทอร์เน็ต ส่งผลให้นักเรียนขาดการใฝ่รู้ในการ เรียนขาดการใฝ่ใฝ่ในการเรียนของตนเอง ปัญหาทางครอบครัว ปัญหาสภาพแวดล้อม ที่อยู่อาศัย ขาดคุณธรรมจริยธรรม ทั้งหมดล้วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนการสอนของนักเรียน

ด้วยเหตุผลข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจ ศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโดยใช้หลักอิทธิบาท 4 เป็นพื้นฐานของโรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย โดยที่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนโดยครูผู้สอนจึงจำเป็นต้องนำเอา

หลักธรรมสอดแทรกมาประยุกต์ใช้เขาไปในกระบวนการเรียนการสอนที่จะทำให้การพัฒนานักเรียนประสบผลสำเร็จ ให้เกิดการพัฒนาผลทางด้านการเรียนของตน ที่มีคุณภาพ ประสิทธิภาพอันประกอบด้วยคุณธรรมจริยธรรมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันการจัดการเรียนการสอน ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย
3. เพื่อศึกษาการประยุกต์การใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนรู้ ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของโรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นวิธีค้นหาความจริงจากเหตุการณ์ และสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ตามสภาพความเป็นจริง โดยพยายามวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเหตุการณ์กับสภาพแวดล้อม เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ (Insight) โดยมีการศึกษาเบื้องต้น (Primary Research) และลงภาคสนาม มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) คือ พระไตรปิฎกของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี พุทธศักราช 2539 ประกอบไปด้วย คัมภีร์พระไตรปิฎก พระสูตรตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ปกรณวิเสส อรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก อรรถกถापกรณวิเสส

2. รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ แหล่งข้อมูล หนังสือ รวบรวมเอกสารทางวิชาการ ตำรา บทความจากวารสารต่าง ๆ ที่เป็นหลักการแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เช่น หลักการบริหารบุคลากรตามหลักอิทธิบาท 4 หลักการจัดการเรียนการสอนตามหลักอิทธิบาท 4 หลักการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ ทฤษฎีความสัมพันธ์เชื่อมโยง ที่ใช้ในการจัดการเรียนรู้ เพื่อก่อให้เกิดกรอบแนวความคิดและแนวทางในการศึกษาพัฒนาการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

3. เรียบเรียงข้อมูล ได้แก่การนำเอาข้อมูลทั้งสามส่วนที่ค้นคว้าได้จากข้อมูลปฐมภูมิคือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2539 และอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา เอกสาร รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการ และเอกสารสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์ ที่เกี่ยวข้องและจำเป็นต่อการวิจัย นำมาเรียบเรียงให้เป็นไปตามลำดับชั้นของวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อที่ตั้งไว้เพื่อทำการวิจัยในครั้งนี้ การลงพื้นที่ศึกษาภาคสนาม (Field Study) ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นให้เกิดศักยภาพในการบริหารในสถานศึกษา การจัดการเรียนการสอน การเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 โรงเรียนฝางพิทยาคม ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

ในการจัดการเรียนการสอน และข้อมูลการสัมภาษณ์ แล้วจึงนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานภาคสนาม มาทำการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยแล้วจำแนกเป็นองค์ความรู้จากการวิจัย แล้วทำการสรุปผลการวิจัย และอภิปรายผลการวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก ในการวิจัยภาคสนาม เป็นขั้นตอนเก็บข้อมูล โดยการเลือกจากประชากรกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 32 รูป/คน ที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของโรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด เพื่อที่จะได้คำตอบจากคำถามที่หลากหลายองค์ความรู้ ของผู้ให้ข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แนวทางการสัมภาษณ์ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้แบบการสัมภาษณ์ปลายเปิดเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ดังนี้ 1) ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์แล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา 2) นำแบบสัมภาษณ์ที่แก้ไขตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา 3) นำแบบสัมภาษณ์เสนอผู้ทรงคุณวุฒิ 5 รูป/คน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสัมภาษณ์ 4) นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ และ 5) นำแบบสัมภาษณ์ไปใช้ในการวิจัยเมื่อได้แบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ ก็จะใช้แบบสัมภาษณ์ในการลงพื้นที่การวิจัย โดยการใช้เครื่องมือประกอบการสัมภาษณ์ คือ หนังสือขออนุญาตในการสัมภาษณ์ที่มหาวิทยาลัยเป็นผู้ออกให้ เพื่อให้ผู้ที่ให้ข้อมูลยินยอมให้สัมภาษณ์ เช่น การถ่ายภาพนิ่ง การบันทึกวีดีโอ การบันทึกเสียง เป็นต้น ก็จะมีเครื่องมือ คือ กล้องบันทึกภาพ โทรศัพท์ เครื่องบันทึกเสียง ประกอบในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการดังนี้ 1) ผู้วิจัยขอหนังสือขออนุญาตเคราะห์ในการทำวิจัยจากศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย เพื่อลงพื้นที่ของโรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย 2) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ ไปสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย จากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 32 ฉบับ โดยการบันทึกภาพ บันทึกวีดีโอ และบันทึกเสียง และรับคืนมาด้วยตนเอง และ 3) เมื่อได้แบบสัมภาษณ์มาแล้ว ทำการรวมทั้งข้อมูลการสัมภาษณ์ที่ได้บันทึกจากการ บันทึกเสียง และวีดีโอ จำนวน 32 ฉบับ ถือว่าเป็นแบบสัมภาษณ์ที่สมบูรณ์แล้ว นำมารวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ 3 ข้อ

การวิเคราะห์ข้อมูล 1) นำข้อมูลที่ได้จากการทำการสัมภาษณ์ที่เป็นเอกสารสัมภาษณ์ การบันทึกเสียง การบันทึกภาพ ทำการจัดหมวดหมู่โดยใช้วัตถุประสงค์ของการวิจัยแบบออกเป็นประเด็นของการศึกษา เช่น ประเด็นที่ผู้ให้สัมภาษณ์ที่ตรงกัน และแตกต่างกัน เป็นข้อมูลสารสนเทศ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานภาคสนาม 2) นำประเด็นวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ของการวิจัยมาเป็นตัวกำหนดในการวิเคราะห์ข้อมูลให้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยแต่ละข้อ แต่ละด้านของการวิจัย 3) จำแนกองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาในแต่ละบทตามลำดับ และจำแนกองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม มาสรุปเป็นองค์ความรู้ของการวิจัย เป็นประเด็นที่มีความสำคัญและตอบปัญหาของการวิจัย 4) สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยนำสาระสำคัญของการวิจัยมาสรุปโดยการพรรณนา 5) นำผลสรุปของการวิจัยมาสู่การอภิปรายผลการวิจัย

เพื่อที่จะได้เข้าใจการเชื่อมโยงรูปแบบของการวิจัย แนวคิดทฤษฎีของการวิจัย งานเขียนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์กันกับเรื่องที่ทำการศึกษาให้เกิดองค์ความรู้ของการวิจัยเพื่อที่จะได้นำไปใช้ให้เกิดผลประโยชน์ได้งายและครอบคลุมของการวิจัย 6) จัดทำข้อเสนอแนะของการวิจัยโดยแบบออกเป็นข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป ซึ่งอาจมีบางประเด็นที่ไม่สมบูรณ์ในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อที่จะได้ศึกษาทำการวิจัยในครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

อิทธิบาท 4 บาทฐานแห่งความสำเร็จ หลักคุณธรรมซึ่งเป็นหลักสำคัญข้อหนึ่งได้มีการกำหนดรายละเอียดไว้ เป็นเป้าหมายสำคัญของการบริหารงานก็คือผลสัมฤทธิ์หรือความสำเร็จของงานซึ่ง ผกา สัตยธรรม กล่าวไว้ว่า “พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงอิทธิบาท 4 ว่าเป็นธรรมช่วยให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ถ้าใช้ อิทธิบาท 4 อย่างถูกต้องทางผลงานที่เกิดขึ้นย่อมจะมีประสิทธิภาพ”

สำหรับผู้บริหารโรงเรียน ใช้ในการบริหารการจัดการองค์การทำให้เกิดการสร้างความรู้ความเข้าใจ ตระหนักในคุณธรรม เป็นปัจจัยเบื้องต้นในการทำงาน ทำให้งานประสบความสำเร็จได้ดี การใส่ใจการทำงานทำให้ทราบการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน ทำให้เกิดความรอบคอบ ปรับปรุงเข้าใจในการทำงานดีขึ้นตามวัตถุประสงค์ ทำให้เห็นว่าหลักธรรมอิทธิบาท 4 เห็นควรจำเป็นอย่างยิ่ง เป็นหลักธรรมที่ดีทั้งครูและนักเรียนนำไปใช้ในการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพได้

สำหรับพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน การพัฒนาชุมชนเป็นการให้ความรู้ความเข้าใจต่อประชาชนในประเด็นของการอยู่ดีกินดี แต่การพัฒนาตามหลักศาสนาที่มีข้อจำกัดในหลายประเด็น อันเนื่องมาจากปัญหาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปัญหาของคฤหัสถ์และของพระสงฆ์ทำให้ชุมชนขาดการใช้หลักศาสนาที่ถูกต้องและที่ควรจะเป็นทำให้เกิดช่องว่างระหว่างชุมชนกับวัดที่มีความผูกพันไม่แน่นแฟ้น ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนและวัดจะกระทำร่วมกันก็เฉพาะกิจกรรมที่จำเป็นต้องกระทำสืบเนื่องกันมาเท่านั้นและที่สำคัญอีกสาเหตุหนึ่งก็คือพระสงฆ์ขาดการยอมรับและขาดศรัทธาจากประชาชนนอกจากนี้การบริหารงานของพระสงฆ์ซึ่งส่วนมากจะเกี่ยวกับประเด็นการเผยแผ่ศาสนา การให้การศึกษาอบรมเทศนาต่อประชาชนให้เข้าใจหลักศาสนาอย่างถ่องแท้

สำหรับครูสอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ใช้ในการจัดการเรียนการสอน โดยให้นำเข้าสู่บทเรียนไปจนถึงเนื้อหาหรือหัวข้อที่สอนเพื่อให้ประสบผลสัมฤทธิ์ในการเรียนและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ทิศนา ขัมมณี ได้ศึกษาเรื่องการสอนแบบ Child Centered การสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ กล่าวคือผู้สอนจัดสภาพของการเรียนการสอนที่ผู้เรียนมีโอกาสได้เคลื่อนไหว ใช้ความคิด ย้ำความรู้สึกและฝึกสัมผัส กิจกรรมดังกล่าวจะช่วยให้ผู้เรียนมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมอย่างตื่นตัว (active participation) รอบด้านคือ ด้านกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม อันจะผลให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีตาม โดยบทบาทมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นผู้เรียนต้องมีบทบาทมากกว่าผู้สอน ตัวบ่งชี้ของการจัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

สำหรับผู้ปกครอง ผู้ปกครองคือแหล่งทรัพยากรของโรงเรียนหากมีการจัดการและประสานงานที่เหมาะสมก็จะนำพลังที่ซ่อนเร้นเหล่านี้ออกมาก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุตรหลานและโรงเรียนอันเป็นที่รักของพ่อแม่ ผู้ปกครองทุกคน การนำหลักธรรมอิทธิบาท 4 คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ จึงเหมาะที่จะใช้ในการดูแลและให้การแนะนำแก่ลูกหลานในการแก้ปัญหาชีวิตครอบครัว ให้มีใจรักในสิ่งที่ทำ มีความมุ่งมั่นทุ่มเท จดจ่อและรับผิดชอบในงาน ทบทวนในสิ่งต่างที่ได้ทำมา

สำหรับนักเรียน การที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จในชีวิตโดยปราศจากภัยใด ๆ ตามหลักพุทธศาสนานั้น ต้องอาศัยธรรมภาสิตที่ว่า ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน (อตตาทิ อตตโน นาโถ) การที่จะปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองนั้น ต้องอาศัยหลักธรรมที่ว่าด้วยทางหรือสิ่งช่วยนำทาง เพื่อความสำเร็จในชีวิตในการเรียน การจัดการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง จัดสภาพของการเรียนการสอนที่ผู้เรียนมีโอกาสได้เคลื่อนไหว ใช้ความคิด ใช้ความรู้สึกและฝึกสัมผัส กิจกรรมดังกล่าวจะช่วยให้ผู้เรียนมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมอย่างเต็มตัว ใช้ควบคู่กับหลักธรรมอิทธิบาท 4 ในการจัดกิจกรรมในการเรียนการสอน ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นผู้เรียนต้องมีบทบาทมากกว่าผู้สอน มีการแบ่งกลุ่ม สอดคล้องกับ คมเพชร ฉัตรศุภกุลยัง กล่าวว่าลำดับขั้นการเรียนรู้ตามวิธีกระบวนการกลุ่มจะมีระยะของการพัฒนาปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มซึ่งลักษณะของการพัฒนาในแต่ละขั้นจะสอดคล้องกับการจัดกิจกรรมในแต่ละขั้นตอน

เมื่อจะกล่าวโดยสรุปแล้วได้ว่าแนวทางการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยการนำหลักธรรมอิทธิบาท 4 มาใช้ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ส่งผลให้ผู้เรียนมีบทบาทรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง ตั้งแต่การเลือกและวางแผนสิ่งที่ตนจะทำ มีส่วนร่วมในกิจกรรมได้ ทำงานกลุ่มกับเพื่อนๆ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตนให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม สามารถพัฒนาประสบการณ์ของผู้เรียนทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม ผู้เรียนมีจิตสำนึกและ กตัญญู รู้คุณค่าของบิดามารดาอยู่เสมอ ผู้เรียนสำนึกและกตัญญูรู้คุณค่าของครูอาจารย์อยู่เสมอ นักเรียนเพียรพยายามประพฤติปฏิบัติตนให้สมกับสภาพการเป็นนักเรียน ไม่สูบบุหรี่ ไม่ดื่มสุรา ไม่เสพสิ่งเสพติดให้โทษ ไม่เล่นการพนัน และไม่มั่วสุมอบายมุขทั้งปวง คิดและตระหนักเสมอว่าเป็น สิ่งที่ไม่ดี ผู้เรียนเพียรพยายาม ประพฤติปฏิบัติตนตามกฎหมาย ตระหนักใน จารีต ประเพณีและ วัฒนธรรมอันดีงามอยู่เสมอ มีความสุภาพอ่อนโยน มีสัมมาคารวะต่อบุคคลทั่วไปและปฏิบัติตน เหมาะสมตามวัย และสภาพแห่งตน แต่งกาย ถูกต้อง ตามระเบียบที่โรงเรียนกำหนด และมีความพอใจในการที่อยู่ใกฎและระเบียบวินัยของโรงเรียน เชื่อฟัง และปฏิบัติตนอยู่ในโอวาท ของบิดาและ มารดาเสมอ พอใจในคำสั่งสอนของบิดามารดา เพียรพยายามทำความดีตามที่ท่านสั่ง ผู้เรียนเชื่อฟัง และปฏิบัติตนอยู่ในโอวาทของ ครู อาจารย์เสมอ พอใจในคำสั่งสอนของครู อาจารย์ เพียรพยายามศึกษา คิดและไตร่ตรองตามที่ท่านสั่งสอน เมื่อมีผู้กล่าวตักเตือนเรื่องที่ไม่ถูกต้อง ผู้เรียนจะยอมรับและปรับปรุงแก้ไขตัวเองเสมอ

อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่อง แนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 โรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย มีผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมอิทธิบาท 4 ที่ใช้ในการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

ด้านผู้บริหาร ส่งเสริมการบริหารงานวิชาการตามหลักอิทธิบาท 4 ในโรงเรียนมี 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านหลักสูตร ควรมีความรักในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการจัดหลักสูตร หมั่นประชุมวางแผนจัดการเรียนการสอนด้วยใจรักอยากให้เกิดผลสำเร็จ ควรจัดอบรมเกี่ยวกับเทคนิคการการจัดทำหลักสูตร มีการดำเนินการตามแผนงานวิชาการด้วยความขยันหมั่นเพียร เอาใจใส่ไม่คิดค้นจัดทำโครงการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตร มีการกำกับติดตามการใช้หลักสูตรอย่างสม่ำเสมอด้วยความเอาใจใส่ ร่วมกันสรุปและประเมินผลในการใช้หลักสูตร และนำผลการประเมินผลการใช้หลักสูตรไปปรับปรุงใช้ในการบริหารงานวิชาการ 2) ด้านการจัดการเรียนรู้ ควรมีการจัดการเรียนการสอนด้วยใจรัก จัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้อึดเพื่อต่อการเรียนการสอน สนับสนุนครูให้อำนาจในการใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เอาใจใส่ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมทางวิชาการอย่างสม่ำเสมอ และจัดกิจกรรมที่มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักพิจารณาและวิเคราะห์ในการเรียนการสอน 3) ด้านสื่อการเรียนการสอน ควรจัดผู้สอนที่มีความพอใจและความรักในการสอนเพื่ออบรมการทำสื่อการเรียนการสอน บำรุงรักษาสื่อการเรียนการสอนให้อยู่ในสภาพดีด้วยความอดทน มีความขยันอดทนในการนำนวัตกรรมทางการศึกษามาใช้ จัดสรรงบประมาณสนับสนุนในการผลิตสื่อการเรียนการสอนด้วยความโปร่งใส สุจริต ตรวจสอบได้ และติดตามประเมินผลการใช้สื่อการเรียนการสอน 4) ด้านวัดผลและประเมินผล ควรมีความพอใจในการวัดผลและประเมินผลที่ได้ตามสภาพเป็นจริง หมั่นประชุมชี้แจงเกี่ยวกับระเบียบการวัดและประเมินผล มีความขยันวางแผนการวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอนตลอดการปีการศึกษา สร้างเครื่องมือวัดผลโดยให้ครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้ด้วยความอดทน เอาใจใส่นำผลการวัดผลและประเมินผลมาใช้ในการปรับปรุงการเรียนการสอน และติดตามตรวจสอบการวัดและประเมินผลการศึกษาเพื่อปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้น ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของ นางกัญญลักษณ์ จันทรวินุลย์

ด้านครูผู้สอน การประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 โดยรวมทั้ง 4 ด้านและเป็นรายด้านในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นลักษณะของการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญนอกจากนี้ครูทุกคนเป็นพุทธศาสนิกชนมีความเชื่อในหลักพุทธธรรม และปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีแนวคิดในการใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนรู้อันเป็นเทคนิควิธีหนึ่งที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการสอนในเนื้อหาแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เนื่องจากอิทธิบาท 4 ประกอบด้วยด้านต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันได้แก่ด้านฉันทะ หมายถึง ความพอใจ ความชอบในการจัดกิจกรรมการสอน ซึ่งในด้านนี้เป็นด้านที่ครูประยุกต์ใช้ในการจัดการสอนในระดับมากที่สุด ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ลักษณะ สรวิวัฒน์

ด้านนักเรียน กิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียน ตามหลักอิทธิบาท 4 ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น มีทั้งหมด 4 ด้าน ได้แก่ 1) ฉันทะ หมายถึง ความพอใจกับการเรียนหรืองานที่ได้รับมอบหมายตั้งใจฟังครูสอนด้วยความเอาใจใส่ ตั้งใจทำงานที่ครูมอบหมาย รู้จักสร้างแรงกระตุ้นให้ตนเองหรือมีกำลังใจ มีความพอใจและมีความชอบใจในสิ่งที่เรียน 2) วิริยะ หมายถึง นักเรียนมีความเพียรพยายาม มีความมานะบากบั่นที่จะทำหน้าที่ของตน คือ มีความเพียรพยายามมีความตั้งใจเรียน ไม่ว่าวิชาที่เรียนจะมีความยากแต่ก็ย่อท้อต่อสิ่งที่เรียน มีความทุ่มเททั้ง กายและใจ 3) จิตตะ หมายถึง นักเรียนมีใจจดจ่อและเอาใจใส่อยู่กับการเรียนไม่ละทิ้ง มีใจตั้งมั่น ในการเรียนของตน หรือที่เรียกว่า ไม่ละทิ้งการเรียนกลางคัน ไม่เกิดความเบื่อหน่ายกลางคันมีจิตใจตั้ง มั่น อยู่กับการเรียนของตนเองมากกว่าที่จะทำสิ่งอื่น 4) วิมังสา หมายถึง นักเรียนหมั่นตรวจสอบพิจารณา ไตร่ตรองในการเรียนหรืองานที่ได้รับมอบหมาย เมื่อประสบปัญหาในการเรียนก็พิจารณา ไตร่ตรองถึงเหตุและผลของการเรียนนั้น พร้อมทั้งแก้ไขให้ปัญหานั้นหายไปด้วยความเรียบร้อยและรวดเร็วได้ด้วยตนเองหรือคำแนะนำของครู ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระจිරักดิ์ บุญฤทธิ์

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่อง “แนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของโรงเรียนฝางพิทยาคม ในอำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย สามารถนำมาสรุปได้ดังนี้

1. หลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท อิทธิบาท 4 หมายถึง หลักธรรมนำไปสู่ ความสำเร็จ คือ ฉันทะ ความพอใจ, มีใจรักในงานที่ทำ ด้วยใจรัก วิริยะ ความพากเพียร อดทน ต่อความลำบากยาก บั่น ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด ๆ ก็ตามขอให้ทำอย่างสุจริต จิตตะ เอาจิต ผักเฝ่ ฝ่ายใจรัก ด้วยความพยายาม ด้วยเอาจิตพยายามอาชีพนั่น ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนในงานที่ทำ ตีตรอง หาเหตุผลและปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปจากผลการศึกษาหลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท ทุก ๆ คน ถ้านำหลักอิทธิบาทไปใช้ จะประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการทำงานราชการ การทำงานค้าขาย การทำงานอุตสาหกรรม การทำงานเกษตร และการประกอบ อาชีพเครื่องปั้นดินเผา ถ้ามีความตั้งใจทำ ก็มีความสุข ในการทำงาน ยินดีในสิ่งที่ตนได้กระทำในงานนั้นด้วยความเต็มใจทำ ตั้งใจทำ พอใจในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จยิ่ง ๆ ขึ้นไป

2. การจัดการเรียนการสอน ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย กระบวนการใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนรู้กระบวนการกิจกรรมกลุ่มช่วยแก้ไขข้อจำกัดในเรื่องเนื้อหาทางด้านจริยธรรม ซึ่งค่อนข้างเป็นนามธรรมและหยุดนิ่งกับที่ให้เป็นการเรียนรู้ที่น่าสนใจโดยสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ที่มีการที่มีการเคลื่อนไหวของผู้เรียนและเนื้อหาควบคู่กันไป การจัดกระบวนการเรียนการสอนจึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทั้งด้านร่างกายสติปัญญา อารมณ์ และการปฏิสัมพันธ์เป็นส่วนใหญ่ โดยมีการใช้กิจกรรมและสื่อการสอนบางประการ เช่น สถานการณ์จำลอง การแสดงบทบาทสมมติ กรณีตัวอย่าง เป็นต้น ที่ครูสามารถคิดจัดทำด้วยตนเองได้ จะช่วยส่งเสริมให้การเรียนรู้ทางด้านจริยธรรมเป็นรูปธรรมน่าสนใจขึ้นสอดคล้องกับวัยพัฒนาตนระดับวุฒิภาวะ และความต้องการของนักเรียนแต่

ระดับ หลักอิทธิบาท 4 ว่าด้วยการครองตน ครองคนและครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรม 4 ข้อ ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความเพียร ขันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไป อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ วิมังสา คือความไตร่ตรองหรือทดลอง ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมนี้เพื่อประยุกต์ใช้กับการบริหารงานของสถานศึกษาและการจัดประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งความคิดเห็นและการกระทำภายในสถานการณ์ที่กำหนด ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีการวางแผนการทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และแก้ปัญหาร่วมกันส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มได้พัฒนาตนเอง เกิดการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนกิจกรรมกลุ่ม คือ การจัดประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งความคิดเห็นและการกระทำภายในสถานการณ์ที่กำหนด ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีการวางแผนการทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และแก้ปัญหาร่วมกันส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มได้พัฒนาตนเอง เกิดการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียน หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมหนึ่งในการบริหารโรงเรียนแล้วก็จะทำให้ผู้บริหารและครูผู้สอนสามารถแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. การประยุกต์การใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนรู้ ของโรงเรียนฝางพิทยาคม ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมทักษะและจัดกิจกรรมการเรียนรู้ หลักธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรคต่อความสำเร็จและเป็นแรงเสริมกำลังใจที่คอยผลักดันการเรียนรู้นักเรียนให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ฉันทะ คือเป็นเข้าศึกษาด้วยความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่อหน่าย ไม่ท้อถอย มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีตนรัก จากสิ่งที่ว่าหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็กลายเป็นง่าย เช่น การประกวดวาดภาพ “อนาคตของฉัน” นักเรียนรักงานที่ตนได้รับผิดชอบและตั้งใจทำงานจึงได้ผลงานที่ดี ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องานทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจู้จี้ด ไม่ก้าวหน้า

วิริยะ คือ ก่อจิตความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง เช่น นักเรียนมีงานที่ครูผู้สอนสั่งการบ้านแล้วส่งให้ครบตามจำนวน นักเรียนไม่เกียจคร้านต่อหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ ถ้าขาดวิริยะจะทำให้เป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้ามีแต่น้ำค้าง กลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

จิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญญาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันที่ เช่น รู้การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในการตอบปัญหา เรื่อง “อาเซียน” ในงานExcellent fair ด้วยการใช้อนุญาจึงทำให้ได้รับรางวัลชนะเลิศ ถ้านักเรียนขาดจิตตะ งานอาจเสียหายได้ง่ายโดยไม่รู้ตัว

วิมังสา คือ ช่วยให้ทำงานไม่ผิดพลาด และทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานถูก ๆ ผิด ๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลา และทำให้ใจเซลา หลักธรรมอิทธิบาท 4 นี้ก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้ 1) ทำให้เป็นคนมีนิสัยรักงาน ใฝ่ใจติดตามผลงานอย่างเพียรพยายาม 2) รู้จักรับผิดชอบงานที่ทำด้วยมีระเบียบและสมเหตุสมผล 3) มีประสบการณ์ชัดเจนในกิจกรรมหลายสาขา สามารถแก้ปัญหาได้เฉียบขาด ถูกต้องและรอบคอบ และ 4) ทำให้กิจการซึ่งไม่เหลือบ่ากว่าแรงบรรลุเป้าหมายสำเร็จ คมค่าและทันเหตุการณ์

จากการประยุกต์ใช้หลักธรรมของอิทธิบาท 4 ที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ฉันทะ และวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้นักเรียนมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสาเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้นนั่นเอง เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งความคิดเห็นและการกระทำภายในสถานการณ์ที่กำหนด ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีการวางแผนการทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และแก้ปัญหาร่วมกัน เกิดการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรทำการวิจัยการรับรู้เรื่อง อิทธิบาท 4 กับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น/ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
2. ควรทำการศึกษาการรับรู้หลักธรรมทางพุทธศาสนาของนักเรียน หรือนิสิต/นักศึกษาในระดับต่าง ๆ และประชาชนทั่วไป
3. ควรทำการวิจัยการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมของนักเรียน นิสิต/นักศึกษาในระดับต่าง ๆ และประชาชนทั่วไป

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: ศุภสภาลาดพร้าว.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 2. (2545, 19 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 119 ตอนที่ 123 ก. หน้า 16-21.
- ทิศนา แคมมณี. (2549). ปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน เรื่องยากที่ทำได้จริง. กรุงเทพฯ: เมธีพิปส์.
- ประเวศ วะสี. (2544). ยุทธศาสตร์ทางปัญญาและการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.
- ปราณี เกื้อทอง. (2545). บทบาทของพระสงฆ์ในงานพัฒนาชุมชน ศึกษากรณีวัดในอำเภอ ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- พระธรรมปิฎก. (2546). พุทธธรรม. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมชาย เทพแสง. (2544). การปฏิรูปการศึกษาคือการปฏิรูปจิตและวิญญาณ. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สตรีเพศ: บทบาทเชิงบวกในพระพุทธศาสนา

Women: Positive Role in Buddhism

พระมหาสาทร ธมฺมาทโร

Phramaha Sathorn Thammataro

วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

Chana Songkhram Ratchawora Mahawihan Temple, Thailand

Corresponding Author E-mail: s.carrot2019@gmail.com

Retrieved: August 20, 2021; Revised: September 18, 2021; Accepted: September 20, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทเชิงบวกของสตรีเพศในพระพุทธศาสนาในฐานะอุบาสิกาที่ได้รับการยอมรับเป็นอย่างดี สตรีมีบทบาทมิได้ด้อยไปกว่าบุรุษในด้านศาสนาแต่อย่างใด ทั้งเรื่องการเป็นผู้ถวายทาน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม สตรีมีส่วนช่วยประคับประคองศาสนาเป็นอย่างมาก ด้วยการอุปถัมภ์บำรุงตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงสมัยปัจจุบันนี้ พระพุทธศาสนาเปิดกว้างสำหรับสตรี ทำให้สตรีทุกชนชั้นวรรณะมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในทางพระพุทธศาสนา สตรีสามารถปฏิบัติธรรมและทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมได้ไม่แตกต่างจากบุรุษ สตรีที่ได้รับการยอมรับจากสังคม จากบุรุษเพศที่มากขึ้นตามลำดับนี้ จึงนับว่าเป็นบทบาทเชิงบวกที่มีต่อสตรีเพศ โดยบทบาทเชิงบวกของสตรีเพศนี้ นับว่าเป็นบทบาทที่มีค่ายิ่ง มีศักยภาพไม่หย่อนไปกว่าบุรุษเพศในหลากหลายมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการจัดการทรัพยากร

คำสำคัญ: บทบาทเชิงบวก, บทบาทสตรีเชิงบวกในพระพุทธศาสนา

Abstract

This article maintained objectives to investigate the positively feminine roles in Buddhism as upāsikā (female lay-followers) of well acceptance. Females played not less any roles than any males in religion regarding the alms donors, Dhamma practitioners and much helped fostering religion (Buddhism) through patronization since His Lord Buddha's period until today. Buddhism widely welcomed females leading to equality for all females in all social classes and castes in this religion. Females could practice dhamma and fulfill their duties of buddhisization non-different from the males. Females who were accepted by societies, and gradually growing accepted by the males. It accounted the positive roles for the females and with their

positive roles were very valuable and not less latent than the males in various dimensions with regards to economy, social, politics and resource management.

Keywords: Positively roles, Positively feminine roles in Buddhism

บทนำ

ในอดีตในสังคมปิตาธิปไตย หรือสังคมที่บุรุษเพศเป็นใหญ่ มีอิทธิพลเหนือสถานภาพทางเพศอื่น ๆ สตรีเพศแทบไม่มีบทบาททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเลย คงไม่เกินจริงนักหากจะกล่าวว่า สังคมในอดีตเป็นสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำทางเพศมากที่สุดยุคหนึ่งบนโลก สถานะสตรีเพศในสังคมถูกกดทับ จนมีคำกล่าวเปรียบเทียบกับว่า “เกิดเป็นวัวในสังคมอินเดียยังจะดีกว่าเกิดเป็นสตรี” เพราะอย่างน้อยวัวซึ่งสังคมอินเดียถือว่าเป็นเทพเจ้าพาหนะของพระศิวะ ก็ยังได้รับการนับถือและยกย่องจากคนทั่วไป มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีอิสระที่สำคัญคือมีคนพิทักษ์ดูแลตลอดเวลา (ศุภวิชญ์ แก้วนุก, 2564) จากคำเปรียบเทียบบ้างจะเห็นว่า สังคมอินเดียในอดีตให้ความสำคัญกับบทบาทของสตรีเพศน้อยมาก ถึงแม้จะเป็นเพศผู้ให้กำเนิดก็ตาม แต่ปัจจุบันโลกเข้าสู่ศตวรรษใหม่แล้ว บทบาทของสตรีเพศมีมากขึ้น ถึงแม้สตรีเพศจะเป็นเพศที่หลายคนยอมรับว่าอ่อนแอกว่าบุรุษเพศ เป็นเพศที่รักสวยรักงาม ไม่ชอบความรุนแรง มีความละเอียดอ่อนเป็นอุปนิสัย มีความบอบบางเป็นอัตลักษณ์เฉพาะเพศ แต่ถึงกระนั้นสตรีก็มีภาระที่ต้องรับผิดชอบเทียบเท่าหรือมากกว่าบุรุษเพศในบางคน บางโอกาสและบางสถานที่ สตรีต้องทำหน้าที่ดูแลการบ้านการเรือน ดูแลงานในบ้าน การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน เป็นต้น ด้วยความที่เป็นเพศที่ต้องรับผิดชอบการทำงานที่ละเอียดอ่อนภายในบ้านหลายอย่าง มีความโดดเด่นในสังคมที่มากขึ้นนี้ จึงทำให้สตรีเป็นที่ยอมรับจากสังคม จากบุรุษเพศมากขึ้นตามไปด้วย ดังนั้น สตรีที่ได้รับการยอมรับจากสังคม จากบุรุษเพศที่มากขึ้นตามลำดับนี้ จึงนับว่าเป็นบทบาทเชิงบวกที่มีต่อสตรีเพศ โดยบทบาทเชิงบวกของสตรีเพศนี้ นับว่าเป็นบทบาทที่มีค่ายิ่ง มีศักยภาพไม่หย่อนไปกว่าบุรุษเพศในหลากหลายมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการจัดการทรัพยากร เป็นต้น

ในทางพระพุทธศาสนา ทั้งในอดีตและปัจจุบันได้กล่าวถึงบทบาทเชิงบวกของสตรีเพศในฐานะอุบาสิกาที่ได้รับการยอมรับว่ามีบทบาทมิได้ด้อยกว่าบุรุษเพศแต่อย่างใด ทั้งเรื่องการเป็นผู้ถวายทาน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม เป็นต้น สตรีเพศในฐานะอุบาสิกามีส่วนช่วยประดับประดาศาสนาเป็นอย่างมาก ด้วยการอุปถัมภ์บำรุงตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงสมัยปัจจุบันนี้ เนื่องด้วยพุทธศาสนาเปิดกว้างสำหรับสตรีเพศโดยทั่วไป ทำให้สตรีเพศทุกชนชั้นวรรณะมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน สตรีเพศตามที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาล้วนอยู่ภายใต้บริบทของสังคมอินเดียที่มีศาสนาพราหมณ์เป็นกรอบความเชื่อใหญ่ แต่พระพุทธศาสนาโดยพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวกก็ได้เห็นด้วยกับทรรณะของศาสนาพราหมณ์ กลับให้โอกาสแก่สตรีเพศได้มีส่วนร่วมในพระพุทธศาสนาอย่างอิสระ เพื่อนำสาวกไปสู่เป้าหมายคือความพ้นทุกข์เหมือนกัน

ความหมายของสตรีทางพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนา คำว่า “สตรี” ที่หมายถึงผู้หญิงนี้มีบัญญัติศัพท์อยู่ 15 ศัพท์ คือ 1) อิตถิ แปลว่า สตรี ผู้หญิง เพศหญิง ผู้ปรารถนาเกษม (กามานิ อิจฺจตีติ อิตถิ) (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2542) 2) สีมุนฺติณี แปลว่า ผู้หญิงมีปลายผมยาว 3) นารี แปลว่า หญิงที่ต้องคู่กับชาย 4) ถิ แปลว่า หญิงที่เป็นที่ตั้งของครรภ์ 5) วฐุ แปลว่า หญิงที่ผูกคามคุณ 5 ไว้ในตน 6) วณิตา แปลว่า หญิงที่บุรุษรักใคร่ 7) องคณา แปลว่า หญิงที่ไปสู่ บ้านสามี 7) ปมทา แปลว่า หญิงที่มัดมัดด้วยราคะในรูปต่าง ๆ 9) สุนฺทรา หรือ สุนฺทรี แปลว่า หญิงที่เฝ้าอาทร ด้วยดี 10) กนฺตา แปลว่า หญิงผู้กล่าววาจาน่ารัก 11) รมนี แปลว่า หญิงผู้บรรเทาความใคร่ 12) ทยิตา แปลว่า หญิงที่บุรุษควรรักษา 13) อพลา แปลว่า หญิงผู้กำลังกายน้อย 14) มาตุคาม แปลว่า หญิงผู้มีบ้านดุจบ้านของ มารดา และ 15) มหิลา หรือ มเหลา แปลว่า หญิงผู้รับเอาทั้งสิ่งสะอาดและไม่สะอาดดุจแผ่นดินใหญ่ (มนตรี สิริโรจนานันท์, 2562)

อีกอย่างหนึ่ง ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้ปรากฏความหมายของสตรีซึ่งเป็นที่หมายปองของเหล่าบุรุษเพศ ดังตัวอย่างข้อความที่ว่า “นาหิ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกรูปปิ สมนุสฺสสามิ, ยํ เอวํ ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ, ยถยิทํ ภิกฺขเว อิตฺถิรูปํ, อิตฺถิรูปํ ภิกฺขเว ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติติ (อง.เอกก. (บาลี) 20/1/16 – 19) ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นรูปอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้เหมือนรูปสตรีนี้ ภิกษุทั้งหลาย รูปสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้” (อง.เอกก. (ไทย) 20/1/1)

ที่มาของสตรีทางพระพุทธศาสนา

คำว่า สตรี ทางพระพุทธศาสนามีที่มาจากประเพณีหนึ่งในสมัยพุทธกาล ซึ่งมาจากสตรีชาวอินเดีย โดยมีต้นเหตุที่ประชาชนชาวอินเดียตั้งแต่พระราชบิดาจนถึงประชาชนทั่วไปพากันยึดถือเป็นจารีต สตรีไม่มีสิทธิ์ในการแต่งงานข้ามวรรณะหรือชนชั้น ไม่มีสิทธิ์ในทรัพย์สิน ไม่มีสิทธิ์แต่งงานใหม่เมื่อสามีตายจากไป หญิงสาวหลังจากที่แต่งงานแล้ว หากสามีตายลง หญิงผู้เป็นภรรยานั้นต้องกระโดดเข้ากองไฟในเวลาที่เขาศพของสามีตายตามสามีไปด้วย เพราะเหตุที่ผู้หญิงปฏิบัติเช่นนี้ จึงได้ชื่อว่า สติ หรือ สตรี แปลว่าผู้ยอมตายไปกับสามี การที่ภรรยายอมตายด้วยการกระโดดเข้ากองไฟที่เขาสามีเพื่อให้ตัวตายไปกับสามีนั้น เพราะประเพณีของชาวอินเดียมีข้อบังคับว่า หญิงหม้ายที่ไร้สามีแล้วย่อมเป็นที่รังเกียจของสังคมทั่วไปในยุคนั้น (พระมหากมล ถาวโร (คำมั่งมี), 2543) จึงทำให้สตรีในยุคสมัยนั้นตกอยู่ท่ามกลางความลำบาก เพราะเมื่อสามีตายไปก็ต้องจำใจกระโดดเข้ากองไฟไปตามสามี ถ้ามีลูกก็ต้องจำใจทิ้งลูกเพื่อปฏิบัติตามประเพณีที่เคร่งครัด ในสมัยต่อมาเมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปประเทศอินเดียก็มีวิวัฒนาการตามยุคสมัย เพราะประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้น ทั้งยังติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้น จึงพยายามเปลี่ยนแปลงจารีตดังกล่าว โดยหากหญิงใดสามีตายลง หญิงนั้นจะต้องโกนผมบวชชีระออกให้หมด ทั้งวัตถุและเสื้อผ้าที่ประดับกายจะต้องยอมให้มีแต่เฉพาะสิเหลียงเพียงสิเดียว ครั้นกาลเวลาผ่านไป จารีตประเพณีดังกล่าวก็เสื่อมลง ไม่มีผู้ใดยึดถือปฏิบัติได้ บรรดานักปราชญ์ในอินเดียยุคต่อมาจึงแก้ไขจารีตนั้นพร้อมกับบัญญัติศัพท์ของคำว่า สตรี ลงในพจนานุกรม โดยให้ความหมายว่า

สตรี แปลว่า ผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กับชายผู้เป็นสามีเท่านั้น (พระมหากมล ถาวโร (คำมั่งมี), 2543) จึงทำให้สถานภาพของสตรีพัฒนาขึ้นตามลำดับ

สตรีเพศผู้มีบทบาทเชิงบวกในพระพุทธศาสนา

สตรีเพศผู้มีบทบาทเชิงบวกในพระพุทธศาสนานี้ ผู้เขียนได้กล่าวถึงสตรีซึ่งมีบทบาทมากในสมัยพุทธกาล จำนวน 5 บทบาทเชิงบวก เนื่องด้วยสถานภาพของสตรีอินเดียสมัยก่อนพุทธกาลได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ สตรีอินเดียมีฐานะที่ต่ำต้อยกว่าผู้ชายด้วยกฎข้อห้ามทางศาสนา ซึ่งพราหมณ์เป็นผู้กำหนดขึ้น สตรีจึงมีฐานะที่ต่ำเทียมกับวรรณะศุทร สตรีจึงถูกดูถูกว่าเป็นเพียงสมบัติหรือสิ่งของชิ้นหนึ่งเท่านั้น และยึดถือเป็นจารีตว่า สถานที่ของสตรีคือบ้าน โดยอยู่ภายใต้ความพอใจของสามีของตน สตรีไม่เพียงแต่ทำงานบ้านทุกอย่าง แต่ยังต้องดูแลครอบครัว ทั้งยังได้มีการสร้างนิยายปรัมปราขึ้นมาว่า สตรีเป็นผู้ที่มีบาปหนา และวิธีเดียวเท่านั้นที่จะทำให้สตรีพ้นจากการมีบาปหนา คือ ให้สตรีทำหน้าที่เป็นมารดาและทำงานในบ้านตลอดไป เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในอินเดีย ท่ามกลางสังคมที่มีการเลือกปฏิบัติและมีท่าทีต่อสตรีอย่างเลวร้ายถึงขั้นสูงสุด คำสอนของพระพุทธองค์ว่าด้วยเรื่องธรรมชาติอันแท้จริงของชีวิตและความตาย เกี่ยวกับเรื่องกรรมและสังสารวัฏ ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงเกี่ยวกับท่าทีของสังคมที่มีต่อสตรีในสมัยนั้น พระพุทธองค์ทรงเสนอทัศนะใหม่ที่ค้านกับทัศนะเดิม โดยแสดงให้เห็นว่าสตรีและบุรุษมีความสามารถเสมอกัน บุคคลจะดีได้เพราะความรู้ ความสามารถ การกระทำ ไม่ใช่ที่เพศ และบุตรหญิงอาจดีเสมอหรือดีกว่าบุตรชายได้ ฐานะของสตรีในสมัยพุทธกาลจัดว่าดีกว่าสมัยก่อนพุทธกาลที่เปรียบสตรีเหมือนวัตถุหรือสินค้า ไม่มีสิทธิเสรีภาพที่จะจัดการกับชีวิตของตน ตามหลักฐานในพระไตรปิฎกมีกรณี que แสดงให้เห็นว่าสตรีได้รับอนุญาตให้มีเสรีภาพขึ้น การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นการปูทางเพื่อเสรีภาพทางศาสนาอย่างสมบูรณ์ให้แก่สตรี นับเป็นความสำเร็จอย่างแท้จริง เพราะการยอมรับสตรีเข้าในหมู่สงฆ์เป็นการเปิดโอกาสให้สตรีนับถือศาสนา และประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้โดยตนเอง ไม่ต้องพึ่งหรือขึ้นอยู่กับผู้อื่นในการจะเข้าถึงจุดหมายในทางศาสนา สตรีในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงมีเสรีภาพที่จะดำเนินชีวิตอย่างอิสระและสามารถลิขิตชีวิตตนเองได้ บทบาทเชิงบวกทั้ง 5 ได้แก่ 1) สตรีเป็นคนทำให้พระพุทธองค์ประสูติ (พระนางสิริมหามายา) 2) สตรีที่ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ (นางสุชาดา) 3) สตรีที่ทำให้ประทานอนุญาตบวชภิกษุณี (พระนางปชาบดี) 4) สตรีทำให้มีการถวายผ้ากฐิน (นางวิสาขา) และ 5) สตรีผู้นำสามีมานับถือพระพุทธศาสนา (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, 2560) โดยในแต่ละบทบาทเชิงบวกต่างก็เป็นบทบาทที่สตรีมีการพัฒนาการทางด้านพระพุทธศาสนา มาก เหตุการณ์ คือ

1. สตรีเป็นคนทำให้พระพุทธองค์ประสูติ (พระนางสิริมหามายา)

พระนางสิริมหามายาทรงอภิเษกสมรสกับพระเจ้าสุทโธทนะ ให้การประสูติพระสิทธัตถะกุมาร และทรงให้การถนอมเลี้ยงดูพระกุมารจนเติบโต ภายหลังออกผนวชและบรรลุธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ศาสดาเอกของโลก เหตุการณ์ทั้งหมดล้วนมาจากมารดาผู้ให้กำเนิด ดังนั้น สตรีผู้ให้กำเนิด คือ พระนางสิริมหามายา จึงได้ชื่อว่าผู้สร้างพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

2. สตรีที่ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ (นางสุชาดา)

เป็นเรื่องราวก่อนการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้รับถวายข้าวมธุปายาสจากลูกสาวนายบ้านชื่อ เสนานิ ผู้มีบุตรสาวนามว่า สุชาดา ถวายพร้อมทั้งถาดทองคำ พระองค์เสวยเสร็จแล้วจึงได้ลอยถาดลงที่แม่น้ำ เนรัญชรา พร้อมทั้งอธิษฐานว่าหากจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริงในวันนี้ ขอให้ถาดที่ลอยนี้จงได้ ลอยทวนกระแสน้ำ เกิดเป็นมหัศจรรย์ถาดทองคำได้ทวนกระแสแล้วจมลงสู่แม่น้ำที่ แล้วพระองค์ก็ทรงบรรลุนิพพานเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในคืนนั้น สตรีผู้มีนามว่า สุชาดา จึงเปรียบเสมือนสตรีที่ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้

3. สตรีทำให้ประธานอนุญาตบวชภิกษุณี (พระนางปชาบดี)

พระนางปชาบดีโคตมีเถรี เป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา และทรงได้เรียนกรรมฐานและทรงปฏิบัติอย่างจริงจัง จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องท่านว่าเป็นเอตทัคคะ คือเลิศกว่าผู้อื่น ในทางรัตตัญญู (ผู้รู้ราตรีนาน) (สำนักพิมพ์เสียงเชียง, 2553) พระนางได้ทรงแสดงความประสงค์จะบวชต่อพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงอนุญาตให้พระนางผนวช เนื่องจากยังไม่เคยทรงอนุญาตให้สตรีอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ต่อมาพระนางปชาบดีโคตมีพร้อมด้วยเหล่านางสาภิยานีได้ปลงพระเกศา ห่มผ้ากาสาเยเป็นการแสดงเจตนาที่จะบวชอย่างแรงกล้า จึงแจ้งพระประสงค์ต่อพระอานนท์ให้นำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้า ขอให้พระนางพร้อมทั้งเหล่านางสาภิยานีได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึงทรงออกหลักปฏิบัติเป็นพิเศษสำหรับสตรีผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา คือ ครุธรรม 7 ซึ่งพระนางมหาปชาบดีโคตมียินดีปฏิบัติตามครุธรรม 7 ประการ จึงได้รับการอุปสมบทในพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งเหล่านางสาภิยานี (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2550)

4. สตรีที่ทำให้มีการถวายกฐิน (นางวิสาขา)

นางวิสาขา เป็นสตรีคนแรกที่ขออนุญาตพระพุทธองค์ให้พุทธบริษัทถวายผ้ากฐินแด่ภิกษุได้เพื่อเป็นอาณิสสรการจำพรรษา เพราะนางเห็นความจำเป็นของพระสงฆ์ที่จะต้องมีการเปลี่ยน อีกทั้งในยุคต้นพุทธกาล พระสงฆ์มีจีวรได้ชุดเดียวและไม่อนุญาตให้รับไตรจีวรจากคฤหัสถ์โดยตรงได้ ต้องแสวงหาผ้าเพิ่มจากป่าช้าที่ทิ้งศพแล้วนำมาทำเครื่องนุ่งห่ม นางวิสาขาเห็นความลำบากในส่วนนี้ จึงขออนุญาตให้พระสงฆ์รับกฐินและให้อุบาสกและอุบาสิกาถวายกฐินได้ พระพุทธองค์ประทานอนุญาตตามคำขอ (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2550)

5. สตรีผู้นำสามีมานับถือพระพุทธศาสนา

ในประวัติพระพุทธศาสนา มีสตรีหลายคนชักนำสามีให้หันมานับถือพระพุทธศาสนา คือ

1) พระนางมัลลิกา พระมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ในวันที่พระองค์สุบินร้ายแล้วเล่าสุบินให้โหราจารย์ฟัง โหราจารย์แนะนำให้พระองค์ทรงทำพิธีกรรมด้วยเด็ก 500 คน ช้าง 500 เชือก ม้า 500 ตัว วัว 500 ตัว แกะ 500 ตัว และแพะ 500 ตัว จึงจะพ้นจากเคราะห์ร้ายได้ ความทราบถึงพระนางมัลลิกาจึงรีบพาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ภายหลังพระเจ้าปเสนทิโกศลจึงหันมานับถือพระพุทธศาสนาเพราะพระนางมัลลิกา

2) พระนางสามาวดี พระมเหสีของพระเจ้าอุเทนแห่งเมืองโกสัมพี พระนางถูกพระนางมาคันทิยาซึ่งเป็นมเหสีอีกองค์ใส่ร้ายจนพระเจ้าอุเทนเชื่อแล้วสั่งประหารชีวิต แต่พระนางสามาวดีบรรลุโสดาบันแล้วนายขมังธนูก็ไม่อาจจะทำอันตรายได้ พระเจ้าอุเทนสำนึกผิดจึงได้ขอขมาต่อนางสามาวดี แต่นางสามาวดีให้ไปขอขมา

พระพุทธรูปองค์ซึ่งถือว่าเป็นพุทธรูปบิดา เมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธรูปองค์จึงทำให้พระเจ้าอุเทนหันมานับถือพระพุทธศาสนา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551)

บทสรุป

สตรีเพศนับว่ามีบทบาททางบวกที่สำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มาก นอกจากสตรีจะมีศักยภาพที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันได้ทัดเทียมกับบุรุษเพศแล้ว สตรีเพศยังบรรลุธรรมได้เท่าเทียมกับบุรุษเพศอีกด้วย จึงช่วยยกสถานะภาพสตรีในทางโลก (ฆราวาส) ให้สูงขึ้นด้วย การที่พระพุทธรูปองค์ทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณี เป็นการยกระดับของสตรีขึ้นอย่างมาก ทั้งยังเป็นการยกสถานะภาพของสตรีโดยตรง ศาสนาพุทธจึงเป็นศาสนาที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีสิทธิ์ทั้งในสังคมและในระดับวิญญาณ โดยการปฏิบัติธรรมะนั้นไม่มีการแบ่งแยกเพศสถานะ การที่พระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงมีความสามารถเท่าเทียมกับผู้ชายในการที่เข้าถึงการหลุดพ้นอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนายอมรับมานานแล้วว่า สตรีเพศและบุรุษเพศต่างมีความสามารถและมีสิทธิ์เท่าเทียมกันโดยไม่เลือกเพศ

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหากมล ถาวโร (คำมั่งมี). (2543). *สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาตวสยาม วชิรปัญญา. (2560). *สัมมนาพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.
- พระมหาสมปอง มุทิโต (แปลและเรียบเรียง). (2542). *คัมภีร์อิทธิฐานวรรณ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- มนตรี สิริระโรจนานันท์. (2562). *สตรีในพระพุทธศาสนา ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 ปรับปรุงใหม่*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2551). *พระธรรมบทแปล ภาค 2*. พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. (2550). *พระไตรปิฎกฉบับประชาชน*. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สำนักพิมพ์เสียงเชียง. (2553). *40 ภิกษุณีอรหันต์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- ศุภวิชญ์ แก้วคุณอก. (2564). *แหวกม่านวัฒนธรรม ส่องสถานภาพสตรีในสังคมอินเดีย*. สืบค้นเมื่อ 3 มิถุนายน 2564, จาก <https://www.the101.world/woman-rights-in-india/#>

แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนาฏศิลป์ไทยการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์

The Buddhist Concepts Appeared in Ramakien Thai Masked Play

ศรินวลพรรณณญ์ จันทรธรรด

Srinuanphan Channathonrod

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author E-mail: Srinuanphan@gmail.com

Retrieved: August 20, 2021; Revised: September 18, 2021; Accepted: September 20, 2021

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาความเป็นมาและคุณค่าของนาฏศิลป์ไทยการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ (2) เพื่อศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับนาฏศิลป์ไทยการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ (3) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนาฏศิลป์ไทยการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ทำรำทางนาฏศิลป์ไทยการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ได้มีการประดิษฐ์จาก (1) การเลียนแบบธรรมชาติ วิสัยทัศน์ อารมณ์ของมนุษย์ (2) การบวงสรวงบูชา ซึ่งมนุษย์แต่โบราณมามีความเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงมีการบูชา เช่นสรวง เพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประทานพรให้ตนสมปรารถนา ต่อมาการพ้องรำก็คลายความศักดิ์สิทธิ์ลงมา กลายเป็นการพ้องรำเพื่อความบันเทิงของคนทั่วไป และ (3) การรับอารยธรรมของอินเดีย จึงทำให้เกิดข้อสังเกตได้ว่าท่ารำน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักพุทธศาสนาหรือพุทธประวัติจึงก่อให้เกิดการศึกษาพบว่าการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่มีอยู่ในท่ารำการแสดงนาฏศิลป์โขนพบได้ 3 ลักษณะ คือ

1. มีลักษณะของท่ารำบางท่าที่มีความหมายตรงกับหลักพุทธธรรม หมายถึงมีความหมายเดียวกัน เช่น ท่าพรหมสี่หน้า หมายถึง อภิรัชจพละ กำเนิดในชาติตระกูลสูง เป็นชาติดิยยะชาติต้องด้วยความนิยมเชิดชูของมหาชน ได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีตามประเพณี

2. มีลักษณะของท่ารำบางท่าที่ไม่มีความหมายตรงตัว แต่สามารถนำมาอ้างอิงเป็นความหมายตามหลักพุทธธรรม เช่น ท่าแขกเต้าเข้ารัง หมายถึง นกแขกเต้าเป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคง ยั่งยืน ยึดเหนี่ยวเพียงสิ่งเดียว เปรียบดังผู้มีศรัทธาจริต คือผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติเป็นปกติ ซาบซึ้ง ชื่นบาน น้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย

3. มีลักษณะท่ารำที่เปรียบเทียบเรื่องราวในพุทธประวัติเกี่ยวกับอารมณ์ เช่น อารมณ์รักที่มีอยู่ในเรื่อง กุสราชชาดก อารมณ์โกรธอยู่ในเรื่องเวเทหิ อารมณ์เศร้าอยู่ในเรื่องปฏาจารา อารมณ์ดีใจอยู่ในเรื่องธิดาช่างหูก

คำสำคัญ: หลักพุทธธรรม, รามเกียรติ์, นาฏศิลป์การแสดงโขน

Abstract

This thesis consists of 3 objectives, namely: – (1) to study the historical background of Khon Rāmāyana Dancing Art (2) to study the value of the Khon Rāmāyana Dance (3) to analyze the Buddhist principles that appear in Thai Khon Rāmāyana Dance. The methodology used in this qualitative research was the study from the textbooks and documents.

Manner of dance gestures of Thai Khon Rāmāyana dance has been invented from (1) Imitation of nature, animals, human emotions (2) Sacrifice in which ancient human beings have believed in sacred things, there is a sacrifice of chakra to ask the sacred things to give their blessings to their desire. Later the dance loosened the sacredness. Become a dance for the entertainment of the common people and (3) the influence of Indian civilization. Therefore, it was noted that the dance should have some connection with Buddhism or Buddhist history. In an analysis, it was found that the Buddhist principles contained in the Thai Khon Dance can be found in 3 features: – 1. Feature of some dances that have a direct implication to the Buddhist principles, for example, Tha Brahma means Abhijaccabala, origins in a high family. It is a royal born with the public's popularity. It has been well trained according to tradition, 2. Feature of some dances that do not have a specific meaning. But can be referred to as a meaning according to Buddhist principles, for example, "Tha Khaek Tao Kao Rueng" means "cockatiel" as a symbol of stability, sustainability, holding only one thing Like a faithful person. That is a moral person of faith, appreciative, joyful, easy-going, and 3. Feature of metaphor the stories in the Buddhist history about emotions such as the love emotions that exist in the story of Kusarāja Jataka. Anger emotions as in the story of Vedehi. Sad moods as in the Patācārī story. The happy moods in the story of the daughter of Chang.

Keywords: Buddhist Principles, Ramakien, Thai Masked Play

บทนำ

หลักพุทธธรรมที่บุคคลทั่วไปรู้จักมักเข้าใจว่าเป็นความรู้หรือคำสอนที่ใช้ในทางพุทธศาสนาเพียงศาสตร์เดียวหากผู้ใดสนใจก็จะมุ่งศึกษาเอาเฉพาะทาง แต่ความจริงแล้วหลักพุทธธรรมนั้นได้แฝงอยู่ในทุก ๆ ศาสตร์ที่มีอยู่ในระบบการเรียนรู้ของมนุษย์ เช่นเดียวกับศาสตร์ที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงต่อไปนี้ซึ่งมีความแตกต่างกับหลักพุทธศาสนานั้นคือนาฏยศาสตร์หรือเป็นที่รู้จักในชื่อ นาฏศิลป์ หากมองอย่างผิวเผินอาจเห็นว่าไม่มีส่วนใดที่น่าจะเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันได้ แต่เมื่อพิจารณาโดยการศึกษาระหว่างสองศาสตร์นี้เป็นอย่างดีพบว่านาฏศิลป์ได้มีการนำการเคลื่อนไหวร่างกายอันประดิษฐ์ขึ้นจากครูบาอาจารย์แต่โบราณแล้วบันทึกชื่อเรียกของท่ารำนั้น ๆ นำมาประกอบกับคำร้องทำนองดนตรีไทยได้อย่างลงตัว ท่ารำต่างๆ ที่ถูกประดิษฐ์มีความหมายสอดคล้องกับ

หลักพุทธธรรม เช่น ทำอัมพร ใช้เมื่อกล่าวถึงการปกครอง พระมหากษัตริ์ ผู้อยู่เบื้องสูง (กลุ่มสาระการเรียนรู้ ศิลปะ, 2555) มีความหมายเป็นภาษาสากลหมายถึง ท้องฟ้า สูงศักดิ์ ยิ่งใหญ่ รุ่งเรือง ตรงกับความหมายใน หลักพุทธธรรมในเรื่องการปกครองของผู้เป็นใหญ่หรือผู้มีอำนาจสูงสุด เช่น หลักพรหมวิหาร 4 (อง. ปญจก 22/192/252) ทศพิศราชธรรม (ขุ. ขา. 28/240/86) และจักรวรรดิวัตร (ที. ปา. 11/35/65)

การพ้องคำเป็นประเพณีในทุกชาติทุกภาษารวมถึงประเทศสยามที่มีวัฒนธรรมการพ้องคำเป็นของตนเอง โดยมีการเลียนแบบตามธรรมชาติ เช่น เดิน กิน ไป มา ดีใจ เสียใจ รักเกลียด โกรธ มีการประดิษฐ์คำ ทำให้มีความงดงามเชิงซ้ำจนกลายเป็นคำที่ลีลามากกว่าคนปกติ ต่อมาภายหลังได้มีการประดิษฐ์มีคำซ้ำทาง นาฏศิลป์ที่มีต้นแบบจากคัมภีร์นาฏยศาสตร์ของอินเดียหรือภระณะ 108 (แสง มนวิฑูร, 2541) ปรับปรุงดัดแปลง เพื่อให้ง่ายต่อการถ่ายทอดและเรียกขานของสังคมไทย คำซ้ำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ได้นำมาใช้ในการแสดงโขน ละคร และใช้เป็นแบบแผนในถ้อยสืบทอดต่อ ๆ กันมา

โขนเป็นนาฏศิลป์ประจำชาติที่มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยอยุธยา ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรในพงศาวดารว่าเป็นมหรสพที่เล่นสมโภชในงานหลวงและงานพระราชพิธีสำคัญ ๆ (กรมศิลปากร, 2541) ในปัจจุบันการเล่นโขนจะเล่นเพียงเรื่องเดียวคือเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเมื่อกล่าวถึงโขนภาพที่ปรากฏในจินตนาการก็คือ พระราม นางสีดา พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ และหนุมาน โดยปริยาย เพราะตัวละครทั้งหมดอยู่ในเรื่องรามเกียรติ์ โดยตัวละครเอกดังกล่าวนี้ได้แสดงออกผ่านงานนาฏศิลป์ที่มีความงาม คุณค่า และความหมายของงานด้านนาฏศิลป์ในด้านภาษาทำร่ำอันมีความหมายสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม เช่น ความรัก โลก โกรธ หลง ฯลฯ รามเกียรติ์ มีเค้าโครงเรื่องมาจาก รามายณะ ของอินเดีย เนื้อเรื่องกล่าวถึงความรัก ความดีงามที่แสดงออกมาได้อย่างเด่นชัด เช่น ความรักของพ่อกับลูกชาย ความรักของพี่น้อง ความรักของสามีภรรยา ความรักระหว่างเพื่อนมิตรภาพ เจ้านาย รวมถึงจิตวิญญาณแห่งความโลภ ความเลวร้าย หลอกหลวง ทระนุกหักหลัง จงรักภักดีและ

กล่าวโดยสรุปการเกิดขึ้นของนาฏศิลป์ไทยนั้นมีมูลเหตุมาจากสองทางคือการเลียนแบบทำทางตามธรรมชาติของมนุษย์เอง และการนำเอาแบบทำร่ำมาจากคำภีร์นาฏยศาสตร์ของอินเดียแล้วปรับปรุงและกำหนดเป็นชื่อทำร่ำใหม่เพื่อใช้เป็นแบบแผนการเรียนการสอนให้ไปในทิศทางเดียวกัน โดยทำร่ำบางทำได้มีความหมายตามภาษาสากลที่สอดคล้องกับความหมายในหลักพุทธธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของนาฏศิลป์การแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์
2. เพื่อศึกษาคุณค่าของศิลปะการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์
3. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในนาฏศิลป์ไทยการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาโดยใช้เอกสารจากปฐมภูมิและทุติยภูมิจากหลักพุทธธรรมจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพ.ศ.2539 อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศึกษาเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พ.ศ. 2553 เล่ม 1 สำนักพิมพ์บรรณกิจ 1991 สำนักพิมพ์บรรณกิจ 1991 รามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พ.ศ. 2558 บริษัททุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด เป็นหลัก และรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โสภณการพิมพ์ พ.ศ. 2544 ตลอดจนศึกษาจากตำราเอกสารอื่นที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับโครงเรื่องรามเกียรติ์

ผลการวิจัย

ทำราทางนาฏศิลป์ไทยมีการประดิษฐ์ทำรำหรือแม่ท่าเรียกว่าแม่บทใหญ่ โดยมีการแปลมาจากตำรานาฏศาสตร์ของอินเดียหรือที่เรียกว่าภรรณ 108 ท่า ซึ่งบรมครูโขนละครของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 คือ ขุนประสิทธิ์จิตรกรรม และ พระวิทย์ประจง ได้เขียนไว้เป็นตำราท่ารำทั้งหมด 66 ท่า (ศุภย์มานุษยวิทยาสรีนธร, 2558) และแม่บทเล็กซึ่งเป็นการดัดทอนมาจากแม่บทใหญ่หรือที่เรียกว่าบทนางนารายณ์มี 23 ท่า (กรสรวง ดินวลพะเนาว์, 2556) การวิเคราะห์ท่ารำของตัวพระ ตัวนาง ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างท่ารำมา 6 ท่า เฉพาะที่มีความหมายสำคัญเกี่ยวเนื่องกับหลักพุทธธรรมจากโครงเรื่องรามเกียรติ์ ตอน นารายณ์ปราบหนทก มีเนื้อความโดยย่อว่า

หนทกมีหน้าที่ล้างเท้าเทวดาอยู่ที่เชิงเขาไกรลาส เมื่อเทวดาพากันไปเฝ้าพระอิศวร พวกเทวดาชอบชมเหงนหนทกอยู่เป็นประจำด้วยการลูบหัวบ้าง ตบหัวบ้าง จนกระทั่งผมร่วงหมดหนทกแค้นใจเป็นอันมาก จึงไปเฝ้าพระอิศวร กราบทูลว่าตนได้รับใช้มานาน ยังไม่เคยได้รับสิ่งตอบแทนเลย จึงทูลขอให้หัวเป็นเพชร มีฤทธิ์ซึ่งผู้ใดก็ให้ผู้นั้นตายได้ พระอิศวรก็ประทานให้ตามขอ เมื่อเทวดามาลูบศีรษะเล่นเช่นเคย หนทกก็ชี้ให้ตายลงเป็นจำนวนมาก พระอิศวรทรงทราบก็กริ้ว โปรดให้พระนารายณ์ไปปราบ พระนารายณ์แปลงเป็นนางพ้ามายั่วชวน หนทกนักรักจึงเกี่ยวนาง นางแปลงจึงชวนให้หนทกร้าตามนางก่อนจึงจะรับรัก หนทกตกลงร้าตามไปจนถึงท่ารำที่ใช้หนังเพชรเข้าตนเอง หนทกล้มลง ก่อนตายหนทกเห็นนางแปลงปรากฏร่างเป็นพระนารายณ์ จึงต่อว่าพระนารายณ์มีอำนาจ มีถึง 4 กร เหตุใดจึงต้องทำอุบายมาหลอกลวงตน พระนารายณ์จึงให้หนทกไปเกิดใหม่ให้มีถึง 20 มือ แล้วพระองค์จะตามไปเกิดเป็นมนุษย์มีเพียง 2 มือลงไปสู้ด้วย หนทกจึงไปเกิดเป็นทศกัณฐ์ ส่วนพระนารายณ์ก็อวดารลงมาเป็นพระราม (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2553) ในงานนาฏกรรมที่มีท่ารำโดดเด่นของตัวนางตอนพระนารายณ์แปลงเป็นนางพ้ามายั่วชวนหนทก ตามคำร้อง ดังนี้

เทพนมปฐมพรหมสี่หน้า	สอดสร้อยมาลาเชิดฉิน
ทั้งกวางเดินหงส์บิน	กินรินเลียบถ้ำอำไพ
อีกช้านางนอนภมรเกล้า	ทั้งแขกเต้าผาลาเพียงไหล่

เมขลาโยนแก้วแววไว

มยุเรศพ้อนในอัมพร

ลมพัดยอดดอกรพรมนิมิต

ทั้งพิสมัยเรียงหมอน

ย้ายท่ามัจฉาชมสาคร

พระสิริขว้างจักรฤทธิรงค์

ฝ่ายนนทกก็รำตาม

ด้วยความพิสมัยไหลหลง

ถึงท่านาคาม้วนหางวง

ชี้ตรงถูกเพลาทันใด

เพื่อให้เห็นภาพท่ารำที่ชัดเจนถูกต้องผู้วิจัยได้นำภาพท่ารำเฉพาะที่มีความหมายสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม บางคำร้องมาประกอบไว้ในตาราง ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 พระ-นาง

ท่าและภาพที่	ชื่อท่าร่าย ศัพท์	ความหมายทาง ภาษาสากล	หลักพุทธธรรม	ความหมายตามหลัก พุทธธรรม
1 	เทพนมปฐม	การไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ สูงกว่า การแสดงความ นอบน้อม	คารวะ หรือ คารวะตา 6	1. ความเคารพใน พระพุทธเจ้า 2. ความเคารพใน ธรรม 3. เคารพในพระสงฆ์ 4. เคารพในการศึกษา 5. ตา เคารพในความ ไม่ประมาท 6. ตา ความเคารพใน ปฏิสันถาร
2 	เฉิดฉิน	สวยงาม ดีเลิศ ชัยชนะ เป็นใหญ่	ธรรม 2 1.โลกก็ ย ธรรม ธรรมอันเป็นวิสัย ของโลก, สภาวะ เนื่องในโลก ได้แก่ ชั้น 5 ที่เป็นสา สวะทั้งหมด 2.โลกุตตรธรรม	สภาวะ, สิ่ง, ปรากฏ การณ
3 	อีกชานางนอน	เป็นความหมายของการ นอนอีกความหมายหนึ่ง	กิเลสสาม	ความใคร่ความอยากป รรารถนาในสิ่งที่ ลุ่ม หลง อยากได้ อยากมี

ท่าและภาพที่	ชื่อท่าร่าย ศัพท์	ความหมายทาง ภาษาสากล	หลักพุทธธรรม	ความหมายตามหลัก พุทธธรรม
5 	แขกเต้า	นกแขกเต้า เป็น สัญลักษณ์ของความ มั่นคง ยั่งยืน ยึดเหนี่ยว เพียงสิ่งเดียว	สัทธาจริต	มีศรัทธาเป็นความ ประพฤติน่าปฏิบัติ ซาบซึ้ง ชื่นบาน น้อม ใจเลื่อมใสโดยง่าย
6 	ผาลาเพียงไหล	มหัศจรรย์ (ความน่า เลื่อมใส) ความมั่นคง (ยืนหยัด) แข็งแรง (จิต)	อิทธิบาท 4	การมีจิตที่มั่นคงเจริญ งอกงาม มีเมตตา กรุณา จันทะ ขยันหมั่นเพียรมุ่งมั่น ด้วยสมาธิจิตที่เบิก บานสดชื่น

ที่มาของภาพ: http://www.sysp.ac.th/external_links.php?links=2185

จะเห็นได้ว่าท่าร่ายต่าง ๆ นั้นนอกจากจะมีชื่อเรียกท่าร่ายนาฏศิลป์ไทยแล้วยังมีความหมายของภาษาท่าที่สื่อความหมายเป็นภาษาสากลสามารถเข้าใจความหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกันเมื่อนำมาวิเคราะห์เข้ากับหลักพุทธธรรมพบว่ามีความหมายที่สอดคล้องกันอยู่มากแสดงให้เห็นว่าคณาจารย์ผู้ที่ได้ประดิษฐ์ท่าร่ายอาจอิงความหมายของท่ามาจากหลักพุทธธรรมก็เป็นได้ โดยผู้วิจัยจะอธิบายดังนี้

1. ท่าเทพนมปฐม มีความหมายว่าไหว้ผู้มีศักดิ์สิทธิ์ การไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สูงที่สุด การเคารพในผู้มีพระคุณ (ไพฑูรย์ เข้มแข็ง, 2537) เมื่อนำหลักพุทธธรรมมาศึกษาพบว่าท่าดังกล่าวตรงกับหลักธรรมในเรื่องการระหหรือการระดา 6 ว่าด้วยหลักธรรมที่เกี่ยวกับความเคารพซึ่งควรถือเป็นสิ่งสำคัญที่พึงใส่ใจและปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยนอบน้อม ถูกรับและจริงใจ โดยมีรายละเอียดดังนี้

- 1.1 สัตถุคารวตา คือความเคารพในพระพุทธเจ้า
- 1.2 ธัมมคารวตา ความเคารพในธรรม
- 1.3 สังฆคารวตา เคารพในพระสงฆ์
- 1.4 ลิกขาคารวตา เคารพในการศึกษา
- 1.5 อัปปมาทคารวตา เคารพในความไม่ประมาท
- 1.6 ปฏิสันถารคารวตา ความเคารพในปฏิสันถาร (อง ฎก. 22/303-368)

สรุปได้ว่าท่าเทพนมปฐมหรือท่าไหว้ในนาฏศิลป์ไทยนั้นนอกจากจะเป็นธรรมเนียมในการเริ่มร่ายแล้วยังเป็นการไหว้เพื่อระลึกถึงสิ่งที่ตนเคารพและแสดงออกถึงความนอบน้อมในผู้มีพระคุณ เช่น องค์พระศาสดา บิดามารดา ครูอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ แสดงให้เห็นว่าหลักการระ 6 มีความสอดคล้องและมีความหมายไปในทิศทางเดียวกันตามรายละเอียดทั้ง 6 ข้อในพุทธธรรม

2. เฉิดฉิน มีความหมายว่า สวยงาม ดีเลิศ ชัยชนะ เป็นใหญ่ (กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ, 2555) ในความหมายทำรำนี้อาจไม่มีความหมายที่ตรงตัวในทางพุทธธรรม ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาวិเคราะห์ที่มีความเห็นว่า โลเกียะธรรม ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก, สภาวะเนื่องในโลก ได้แก่ชั้น 5 ที่เป็นสภาวะทั้งหมด (อภิ.ส. (ไทย). 34/706/297, 911/355) ฉะนั้นจิตที่เป็นฝ่ายโลกียะธรรมได้ประดิษฐ์ทำร่าดังกล่าวล้วนถดถอยอารมณ์ความประพฤติของมนุษย์ทั้งสิ้น และคติอนัตตมคติทั้ง 6 ในสังคัลลสูตรได้กล่าวถึงบุตรของสังคัลลกะที่นอนน้อมจิตรไหว้ทิศทั้ง 6 ตามคำสอนของพระพุทธองค์ในเรื่องของความกตัญญูต่อบิดามารดา ครูอุปัชชาอาจารย์ที่บุตรและศิษย์พึงปฏิบัติเพื่อตอบแทนบุญคุณ เช่น การบำรุงเลี้ยงดู ช่วยเหลือกิจการงาน คอยช่วยเหลือเมื่อท่านชรา เรียนวิชาด้วยความเคารพใส่ใจ (ที.ปา. (ไทย) 11/242-274/199-218) ดังนั้นจิตที่นอนน้อมในการปฏิบัติตามทำให้เกิดการประดิษฐ์ทำร่าที่สวยงามและแฝงไว้ด้วยความหมายที่ลึกซึ้งเป็นการตอบแทนบุญคุณท่านเหล่านั้นด้วยความนอบน้อมและจริงใจ

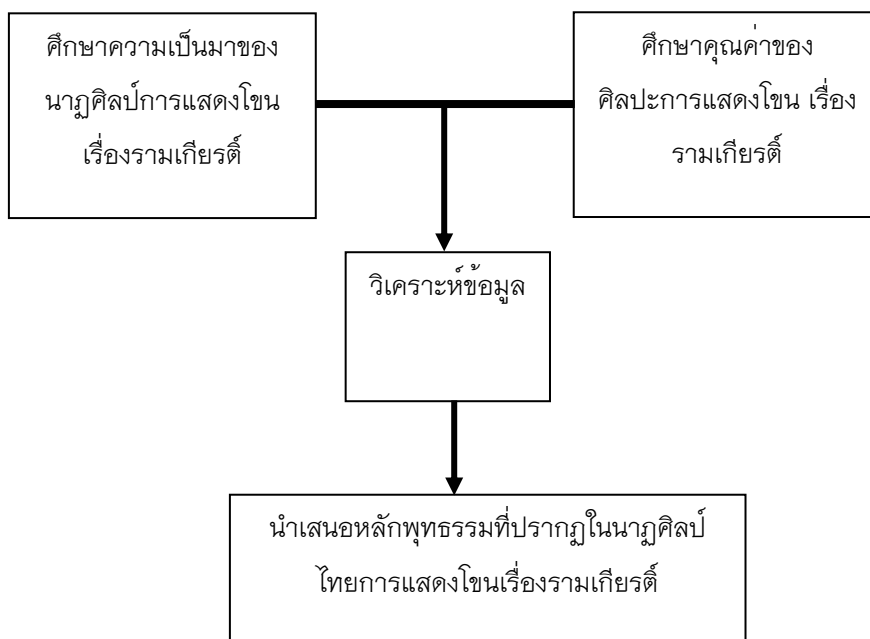
3. ชำนางนอน มีความหมายว่า เป็นความหมายของการนอนอีกความหมายหนึ่ง ซึ่งในบทนางเบญกายแปลงร่างเป็นนางสีดามาลหกล่อพระราม มีนัยยะว่าให้พระรามลุ่มหลงเมื่อยามหลับไหล (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2553) เปรียบได้กับหลักพุทธธรรมที่ชี้ให้เห็นผู้มีจิตในกิเลสกำคือความใคร่ความอยากปรารถนาในสิ่งที่ลุ่มหลง อยากได้ อยากมี (ช.มหา. (ไทย) 29/2/1, ม.ม. 12/166/167)

4. แหกเต้าเข้ารัง มีความหมายว่า นกแตกเต้าเป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคง ยั่งยืน ยึดเหนี่ยวเพียงสิ่งเดียว (ขนาด กิจจันทร์, 2555) เปรียบดังผู้มีสัตถาจริต คือผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติเป็นปกติ ซาบซึ้ง ชื่นบาน น้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย (ช. ม. (ไทย) 29/156/430) ดังนางวิสาขาผู้มีจิตที่เปี่ยมด้วยศรัทธาและมั่นคงในพระพุทธศาสนาทำบุญฉลอง วิหารที่นางได้สร้างถวายแด่พระพุทธเจ้าด้วยผ้าราคาแพงปูลาดเพื่อให้พระภิกษุเช็ดเท้าก่อนเข้าไป ในยามบ่ายหลังจากนางทำบุญฉลองวิหารได้เกิดปิติแล้วเดินเวียนรอบปราสาทพร้อมเปล่งเสียงอันไพเราะเป็นคาถา เหล่าภิกษุต่างคิดว่านางคงเสียชีวิตไปแล้ว (ช.ธ.อ. 40/388-389) ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตว่าคาถาที่นางเปล่งออกมานั้นเปรียบได้กับการขับร้องบทกลอนหรือบทเพลง และอาจมีการพ้อนรำในระหว่างนั้นด้วยสัญญาติญาณของมนุษย์ซึ่งเมื่อมีเพลงหรือจังหวะก็มักจะทำการพ้อนรำไปตามวิสัย แสดงให้เห็นว่าสิ่งเหล่านั้นเกิดจากที่นางมีสัตถาจริตอย่างแรงกล้าและเปี่ยมล้นจึงแสดงออกด้วยการร้องเพลงและการพ้อนรำ

5. ผาลาเพียงไหล่ มีความหมายว่า มหัตศรัย (ความน่าเลื่อมใส) ความมั่นคง (ยืนหยัด) แข็งแรง (จิต) เปรียบหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยการมีจิตที่มั่นคงเจริญงอกงาม มีเมตตากรุณา ฉันทะ ขันหมั่นเพียรมุ่งมั่นด้วยสมาธิจิตที่เบิกบานสดชื่น (อง.ป.ญจก. (ไทย) 22/136/220-222) ดังเช่นพระมหาชนกได้ว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรด้วยเรือสินค้าแตกแต่ก็ไม่ยอมย่นเฉยพยายามว่ายแม้มองไม่เห็นฝั่ง นางเทพธิดาได้เห็นความมุ่งมั่นยืนหยัดเช่นนั้นจึงได้ช่วยเหลือจนถึงฝั่งและได้ครองราชย์ในที่สุด (ช.ชา. (ไทย) 28/125/203)

กล่าวโดยสรุปทำร่าที่ได้กล่าวมานั้นอาจมีความหมายที่ไม่กับหลักพุทธธรรมอย่างตรงตัวแต่ด้วยนัยยะของความหมายของทั้งสองศาสตร์สามารถนำมาเปรียบและปรับใช้ได้ตามความหมายที่แฝงอยู่ในตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้นำไปใช้ตามความเหมาะสม

องค์ความรู้ใหม่

สรุป

หลักพุทธธรรมมีความหมายแฝงอยู่ในท่ารำทางนาฏศิลป์ไทยในทุกท่าทุกอิริยาบถของการเคลื่อนไหว เพราะการประดิษฐ์ท่ารำต่าง ๆ นั้นเลียนแบบจากสิ่งรอบกายหรือธรรมชาติทั้งสิ้น อาทิ เลียนแบบชีวิตประจำวัน การเดิน กิน นั่ง นอน ยืน อารมณ์รัก เศร้าโศกเสียใจ ดีใจ โกรธ เลียนแบบกิริยาของต้นไม้ สิ่งสาละสลวยต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีการประดิษฐ์ท่ารำที่ความหมายตามหลักพุทธธรรม เช่น ท่าพรหมสี่หน้า มีความหมายตามหลักธรรมในพละ 5 ข้อ อภิชัจจพละ หมายถึง กำเนิดในชาติตระกูลสูง เป็นชาติดีชาติต้องด้วยความนิยมเชิดชูของมหาชน ได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีตามประเพณี ผลการศึกษาพบว่า

1. มีลักษณะของท่ารำบางท่าที่มีความหมายตรงกับหลักพุทธธรรม หมายถึงมีความหมายเดียวกัน เช่น ท่าพรหมสี่หน้า หมายถึง อภิชัจจพละ กำเนิดในชาติตระกูลสูง เป็นชาติดีชาติต้องด้วยความนิยมเชิดชูของมหาชน ได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีตามประเพณี

2. มีลักษณะของท่ารำบางท่าที่ไม่มีความหมายตรงตัว แต่สามารถนำมาอ้างอิงเป็นความหมายตามหลักพุทธธรรม เช่น ท่าแขกเต้าเข้ารัง หมายถึง นักแขกเต้าเป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคง ยั่งยืน ยึดเหนี่ยวเพียงสิ่งเดียว เปรียบดังผู้มีศรัทธาจริต คือผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติเป็นปกติ ซาบซึ้ง ชื่นบาน น้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย

3. มีลักษณะท่ารำที่เปรียบเทียบเรื่องราวในพุทธประวัติเกี่ยวกับอารมณ์ เช่น อารมณ์รักกับเรื่องกุสราชชาดก อารมณ์โกรธกับเรื่องเวเทหิ อารมณ์เศร้ากับเรื่องปฏาจารย์ อารมณ์ดีใจกับเรื่องธิดาช่างหูก

เป็นที่น่าสังเกตว่าท่ารำมีความหมายเหมือนกับหลักพุทธธรรมได้อย่างไร หรือครูอาจารย์มีความตั้งใจประดิษฐ์ท่ารำตามหรืออิงความหมายตามหลักธรรมหรือคำภีร์เพื่อเป็นนัยยะแฝงในการให้คติเตือนใจในลักษณะดูละครแล้วย้อนดูตัวเรา

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาประโยชน์เกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในนาฏศิลป์ไทยการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ อันประกอบด้วยท่าร่าที่มีความหมายต่าง ๆ ในพุทธธรรม ในครั้งนี้ผู้วิจัยขอเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๑. มหาเถรสมาคมควรมีการจัดให้บรรจุท่าร่าโขนในรูปแบบความหมายตามหลักพุทธธรรมไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เพื่อให้ให้นักเรียนได้ทราบและซึมซับนาฏศิลป์การแสดงโขนพร้อมเรียนรู้หลักธรรมจากท่าร่า

๒. องค์การบริหารส่วนตำบลควรบรรจุโขนเป็นนโยบายในการอนุรักษ์สู่ชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2541). โขน อัจฉริยลักษณ์แห่งนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977).

กรสรวง ดิโนลพะเนาว์. (2556). ร่าไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ. (2555). นาฏศิลป์. กรุงเทพฯ: สกสค. ลาดพร้าว.

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. (2553). บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ 1991 จำกัด.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยุทธนา แซ่พัว. (2555). บทบาทการเกี่ยวข้องในการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2558). ตำราฟ้อนรำ. นนทบุรี: มติชนปากเกร็ด.

แสง มนวิthur. (2541). นาฏยศาสตร์. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

คุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา

Contribution of Ananda To The Succession of Buddhism

พระมหาสิริวัฒน์ชัย ฐิริปัญญา (พรมศรี)

Phra Mahasiriwat Chaipuripanyo (Promsri)

วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร

Saket Ratchaworamahawihan Temple, Thailand

Corresponding Author E-mail: See555@hotmail.com

Retrieved: August 20, 2021; Revised: September 18, 2021; Accepted: September 20, 2021

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ คุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา ” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาคุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์ 2) เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์ 3) เพื่อศึกษาคุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธพจน์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้ทำการวิจัยได้ดำเนินการทำวิจัยตามระเบียบวิธีการในการทำวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล โดยการศึกษาข้อมูลมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษาวิเคราะห์ตามเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) คุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์นั้น จัดได้ว่า เป็นคุณสมบัติพิเศษที่มีอยู่เฉพาะตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้น ดังตามที่จะเห็นได้ว่า ท่านได้เป็นผู้มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะต่าง ๆ อย่างเช่น ในฐานะเป็นพระญาติของพระพุทธเจ้า เป็นพระอนุชา เป็นพุทธอุปัฏฐาก และเป็นพระอรหันตสาวก ซึ่งในฐานะทั้งหลายเหล่านั้น ต่างล้วนแล้วแต่เป็นคุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของท่านพระอานนท์เถระนั้น โดยแทบทั้งสิ้น

2) บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์นั้น ได้พบว่า ท่านพระอานนท์เถระนั้น ท่านได้ทำหน้าที่ของความเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าได้อย่างดีเลิศ ดังตามที่พอจะสรุปลงได้เป็น 2 อย่างคือ (1) ในทางด้านบทบาทของการเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า อย่างเช่น งานตามที่มีอยู่ในกิจวัตรประจำวัน เช่น การถวายน้ำสรง 2 ชนิด การถวายไม้สัปทน 3 ขนาด การถวายการนวดพระหัตถ์และพระบาททั้ง 2 ข้าง การถวายการนวดพระปฤษฎางค์ และการปิดกวาดพระคันธกุฎีและบริเวณที่โดยรอบเป็นต้น (2) ในทางด้านการทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า อย่างเช่น การปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าจนเป็นผลสำเร็จ เช่น การไปแจ้งข่าวเรื่องที่พระพุทธเจ้าจักเสด็จดับขันธปรินิพพานแก่พวกเจ้ามัลลกะตริย การไปกล่าวอนุโมทนาในผลบุญกุศลของผู้ถวายบิณฑบาตครั้งสุดท้ายแก่พระพุทธเจ้า การไปส่งพรหมทัณฑ์แก่พระฉันทะ การอนุญาตให้สุภัททปริพาชกได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นครั้งสุดท้ายก่อนปรินิพพาน และการเป็นผู้นำนางกาสิยภิกษุณีกับนางกุลธิดาให้มาเข้าเฝ้าเพื่อรับการจ้องเวรต่อกันเป็นต้น

3) คุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธพจน์ที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้นั้น ได้พบว่า ท่านพระอานนท์เถระนั้น ท่านได้เป็นผู้ที่มีคุณูปการต่อการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ดังตามที่พอจะแบ่งออกได้เป็น 3 ประการคือ (1) คุณูปการในทางด้านการธำรงรักษาพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า อย่างเช่น การกราบทูลขอในเรื่องที่สำคัญต่าง ๆ กับพระพุทธเจ้า การกราบทูลเล่า การกราบทูลถาม การตอบพระพุทธดำรัสที่ทรงตรัสถาม การแสดงธรรมแทนพระพุทธเจ้า และการร่วมเป็นพยานกับพระพุทธเจ้า เป็นต้น (2) คุณูปการในทางด้านการมีส่วนร่วมในการทำปฐมสังคายนานั้น ได้เกิดขึ้นมาจากการที่พระภิกษุผู้บวชเมื่อตอนแก่ชื่อว่าสุภัททะได้พูดกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ดังนั้นแล้ว ท่านพระมหากัสสปเถระพร้อมไปด้วยหมู่แห่งคณะสงฆ์ก็ได้มีมติร่วมกันให้มีการทำปฐมสังคายนาเพื่อเป็นการรื้อรองพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ และให้เป็นที่ยอมรับสืบทอดแก่นุชนคนรุ่นหลังสืบต่อไปในอนาคตกาล โดยในการทำปฐมสังคายนาในครั้งนี้มีพระอรหันตสาวกเข้าร่วมจำนวน 500 รูป โดยท่านพระมหากัสสปเถระเป็นประธานและสอบทวนถาม ท่านพระอุบาลีเถระเป็นผู้ตอบปัญหาพระวินัย ท่านพระอานนท์เถระเป็นผู้ตอบปัญหาพระสูตรและพระอภิธรรม และด้วยอานิสงส์แห่งการทำปฐมสังคายนาในครั้งนี้ อันเป็นผลมาจากการทำปฐมสังคายนาเพื่อรื้อรองเรียบเรียงพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่ จนได้ผลสำเร็จกลายมาเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกมาจนถึงในปัจจุบันในทุกวันนี้ (3) คุณูปการในทางด้านที่เป็นผลงานที่โดดเด่นและมีปรากฏมาจนถึงในปัจจุบันนี้นั้น ได้เกิดขึ้นมาในสมัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเสด็จเที่ยวจาริกไปในทักขิณาศิริชนบท และด้วยความที่พระพุทธองค์ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นคันทนาของชนชาวแคว้นมคธ จึงได้ทรงรับสั่งให้ท่านพระอานนท์เถระได้เป็นผู้ทำการออกแบบและตัดเย็บผ้าจีวร โดยให้มีรูปแบบเป็นเหมือนดุจดั่งเช่นกับรูปแบบแห่งคันทนาของชนชาวแคว้นมคธนั้น และด้วยความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมของท่านพระอานนท์เถระนั้น ท่านจึงเป็นผู้สามารถออกแบบและตัดเย็บผ้าจีวรผืนนั้น ได้ตรงตามพระพุทธประสงค์ทุกประการ โดยสำหรับลักษณะและรูปแบบของผ้าจีวรผืนนั้นได้มีชื่อเรียกกันอยู่โดยทั่วไปว่าจีวร 5 ชั้น อันเป็นลักษณะและรูปแบบของผ้าจีวรที่ได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมาจวบจนกระทั่งถึงปัจจุบันในทุกวันนี้

คำสำคัญ: คุณูปการ, พระอานนท์, พระพุทธศาสนา

Abstract

The Research study of Contribution of Ananda to the succession of Buddhism had 3 objectives namely 1) to study the qualities of Ananda's successor to Buddhism 2) to study the roles of being the Buddhism successor of Ananda 3) to study the contributions of Ananda to the inheritance of Buddhism in the present. From this research study found that the researcher had carried out research with the methodology for conducting documentary research which used data collecting methods by studying the information from the scriptures of the Tipitaka and related research in the content analysis study.

The research found that 1) The qualities of Ananda's successor to Buddhism was the special qualities that were unique to Phra Ananda Thera as you known that he was a related person to the Lord Buddha in various positions such as a relative of the Buddha and was the brother of the Lord Buddha. He was also Arahant, a disciple of the Lord Buddha which these qualities, they were all qualities of being the successor of Buddhism of Phra Ananda Thera.

2) The roles of being the Buddhism successor of Ananda found that he had performed the duty of being the Lord Buddha's attendance perfectly as summarized into two things 1) in terms of the role of being the Buddha's attendance on daily routines tasks such as offering two kinds of water for taking a bath, offering three different sizes of teeth brushes, performing massage of both his hands, feet and backside. He also swept the Buddha's cell and the surrounding area, etc. 2) in terms of acting as the Buddha's attendance such as performing as assigned by the Lord Buddha until it was successful namely ordering Phra Ananda to inform the Lord Buddha's the complete extinction of all passions to king of Malla states, requesting to say thanks-giving for the person who made merit of the last almsfood to the Lord Buddha, going to punish Phra Channa, permission for Suphattha Paripajaka to visit the Lord Buddha for the last time before the end of nirvana and leading Kali Yaksini and her sisters visited the Lord Buddha to stop the reservations for each other, etc.

3) The contributions of Ananda to the inheritance of Buddhism in the present found that he was the contribution to inheritance of Buddhism as divided into three kinds namely 1) contribution to the preservation of the truth of the Lord Buddha such as requesting all important matters to the Lord Buddha, informing, Questioning, answering the question of Buddha, Dharma representation for the Buddha and being witness with the Lord Buddha, etc. 2) contribution in the field of participation in making the First Order. It arose from the old monk named Suphattha, who spoke out against the Dharma teaching of the Lord Buddha. So Phra Mahakassapa and sangha committees had agreed in making the First Order in order to recite the dharma in a category and appeared to inherit to the younger generation in the future. In performing the First Order at that time, there were 500 Arhant disciples. Phra Mahakassapa was the president and asking the question. Phra Ubbali Thera was the answering to the discipline problem. Phra Ananda Thera was the answering to the problems of the Sutra and the Abhidharma. With the good result of making the First Order at that time, It arose from the composition of the Dharma and discipline into categories until it became the scriptures of the Tipitaka until the present. 3) contributions to the outstanding works and had appeared until today. It arose from the time when the Lord Buddha traveled on a pilgrimage to the countryside and with the Buddha's sight he saw the field of Macatha people therefore he ordered Phra Ananda Thera to be the organizer of the designing and sewing of the robe with the same form as the field form of Macatha people.

And with his ingenuity in handicraft, he is able to design and sew that robe as the Buddha's wishes. The characteristics and patterns of the robe had a common name called 5 category robes. This was the style and pattern of the robes that had inheritance to the present.

Keywords: Contribution, Prá Aa Non, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความเจริญรุ่งเรืองมามากกว่า 2,500 ปี เป็นศาสนาที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในดินแดนที่เป็นของประเทศอินเดีย เนปาล บังคลาเทศ ปากีสถาน และภูฏาน เป็นบางส่วน โดยมีชื่อเรียกดินแดนแถบนี้กันอีกชื่อหนึ่งว่า “ชมพูทวีป” เพราะว่าเป็นดินแดนที่มีต้นไม้หว้าอยู่เป็นจำนวนมาก โดยดินแดนแห่งนี้นับได้ว่า เป็นดินแดนอันเป็นต้นกำเนิดแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นดินแดนที่ตั้งอยู่ในทิศพายัพหรือทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน (คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง, 2547)

การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนานั้นกล่าวกันว่า ได้ถือกำเนิดขึ้นมานับตั้งแต่การที่เจ้าชายสิทธัตถราชกุมารผู้ทรงพระเกษมสำราญอยู่ในพระราชวังได้ทรงเสด็จประพาสพระราชอุทยานโดยรถม้าพระที่นั่งโดยพระองค์ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง 4 คือ “คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ” ที่เหล่าเทวดาได้เนรมิตขึ้นให้พระองค์ได้ทรงทอดพระเนตร พระองค์ได้ทรงเกิดความสลดสังเวชขึ้นในพระทัยเมื่อทรงได้ทอดพระเนตรเห็น “คนแก่ คนเจ็บ คนตาย” แต่ก็ทรงเกิดความปิติยินดีอันอมพระทัยไปในการออกผนวช เมื่อทรงได้ทอดพระเนตรเห็น “สมณะ” โดยในวันนั้นนั่นเองพระองค์ได้ทรงพักสำราญพระทัยอยู่ในพระราชอุทยานตลอดทั้งวัน พอตกตอนเย็นพระองค์ได้ทรงสดับข้าวแห่งการประสูติของพระโอรสพระองค์ถึงกับทรงเปล่งพระวาจาออกมาว่า “ราहुโล ชาโต พนุณฺณ ชาโต” แปลว่า “บ่วงเกิดแล้ว เครื่องผูกเกิดแล้ว” และเพราะเหตุการณ์นี้เองพระองค์จึงได้ทรงขนานพระนามของพระโอรสของพระองค์นั้นว่า “ราหุลกุมาร” (คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง, 2547)

ในตอนเด็กของคืนวันนั้นเจ้าชายสิทธัตถราชกุมาร พระองค์ทรงเสด็จตื่นขึ้นมาจากการบรรทมในกลางดึกทรงทอดพระเนตรเห็นกิริยาอาการต่างๆในการนอนของหมู่เหล่านางสนม ซึ่งเปรียบดูเสมือนกันกับซากศพที่ถูกทิ้งอยู่ในป่าช้า พระองค์จึงตัดสินใจสิ้นพระทัยแน่วแน่ในการเสด็จออกผนวช โดยได้ทรงเสด็จไปสู่ห้องบรรทมเพื่อทรงทอดพระเนตรพระนางพิมพาและพระโอรสเป็นครั้งสุดท้ายแล้วจึงเสด็จขึ้นสู่หลังม้ากัณฐกะพร้อมกับด้วยนายฉันทะอำมาตย์ ทรงมุ่งหน้าไปสู่แม่น้ำอนิมานทีและได้ทรงตัดพระเกศาและทรงอธิษฐานเพศบวชเป็นบรรพชิตที่ริมฝั่งแห่งแม่น้ำอนิมานทีนั้นนั่นเองนับตั้งแต่นั้นมา พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญ “ทุกรกิริยา” โดยมีพวกปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 คือ “โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ” ออกบวชติดตามเพื่อคอยอุปฐากบำรุงพระองค์ ด้วยความหวังว่า “หลังจากที่พระมหาบุรุษได้ตรัสรู้แล้วจักทรงแสดงธรรมโปรดแก่พวกตนให้รู้ตาม” ด้วยเหตุที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญ “ทุกรกิริยา” อยู่ยาวนานถึง 6 ปี แต่ก็ไม่ได้ทรงบรรลุธรรมวิเศษอะไรเลย จนกระทั่งพระองค์ทรงระลึกได้ว่า “การบำเพ็ญทุกรกิริยาคงมิใช่หนทางแห่งการตรัสรู้พระอนุตรตรัสสมา

สัมโพธิญาณเป็นแน่แท้”แล้วจึงทรงหันมาบำเพ็ญเพียรทางจิต จนได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 (วันวิสาขบูชา) ก่อนพุทธศักราช 45 ปี โดยพระองค์ได้ทรงมีพระนามพิเศษว่า “อรหัน” เพราะว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ห่างไกลจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง โดยทรงพระนามว่า “สัมมาสัมพุทธโธ”เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้เองตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์ (คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง, 2547)

ในสมัยที่พระบรมศาสดาทรงประทับอยู่ที่อนุปิยัมพวัน อันตั้งอยู่ในเขตอนุปิยนคร แขวงมัลลชนบท เมืองพาราณสี เจ้าชายแห่งศากยวงศ์ 5 พระองค์ คือ “เจ้าชายภัททิยะ เจ้าชายอนुरुทธะ เจ้าชายอานนท์ เจ้าชายภัคคุ เจ้าชายกิมพิละ” และเจ้าชายฝ่ายไกลยวงศ์อีก 1 พระองค์ คือ “เจ้าชายเทวทัต” ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันกับสมเด็จพระบรมศาสดาในฐานะที่ทรงเป็นพระญาติกันได้ชักชวนนายอุบาลีผู้เป็นนายช่างฝ่ายภาษามาลา รวมกันเป็น 7 คน โดยทั้งหมดได้พากันไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจึงถวายอภิวัตและกราบทูลขออุปสมบทที่อนุปิยัมพวันนั้นนั่นเอง ในบรรดาพระภิกษุผู้เป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมศาสดาทั้ง 6 รูปนั้น พระภัททิยะได้บรรลุพระอรหันต์ในพรรษาแรกนั่นเอง และยังได้ดำรงตำแหน่งเอตทัตตะในทางเป็นผู้มีตระกูลสูง พระอนुरुทธะได้บรรลุพระอรหันต์กับทิพจักษุญาณและยังได้ดำรงตำแหน่งเอตทัตตะในทางเป็นผู้มีจักขุญาณ พระอานนท์ได้บรรลุโสดาปัตติผลและนอกจากนี้แล้วท่านยังมีคุณสมบัติพิเศษคือ มีความ پاکเพียร ทรงจำพระสูตรได้แม่นยำ และเป็นผู้ฉลาดในการแสดงธรรม ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้รับการ ยกย่องจากพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ดำรงตำแหน่งเอตทัตตะในทางด้าน “เป็นพหูสูตร มีสติ มีคิติ มีอิติ(ความเพียร) และเป็นพุทธอุปัฏฐาก” (อภ. เอกก.(ไทย) 20/219-223/29) พระภคกับพระกิมพิละได้บรรลุพระอรหันต์ตผล (คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง, 2547) ส่วนพระเทวทัตได้บรรลุฤทธิ์อันเป็นของปุถุชน (คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544)

ในจำนวนพระเถระทั้งหลายผู้เป็นพระญาติขององค์สมเด็จพระบรมศาสดานั้น ในที่นี้จะกล่าวถึงตัวของท่านพระอานนท์เถระ ในส่วนที่เป็นทางด้านที่เกี่ยวกับคุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาในทางด้านต่าง ๆ และในแง่มุมต่าง ๆ ดังที่พอจะสรุปได้ จากหลักฐานที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อื่น ๆ ที่มีปรากฏอยู่ในทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทดังนี้แล้ว ทางผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัยในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณูปการของพระอานนท์ ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา เพราะว่าท่านเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา เป็นอย่างมาก โดยท่านเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาได้อย่างครบถ้วนยากที่จะหาพระเถระรูปอื่นใดมาเปรียบเทียบได้ตลอดไปจนถึงบทบาทหน้าที่ของความเป็นพุทธอุปัฏฐากคอยติดตามรับใช้ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมไปถึงตลอดจนถึงการดำรงรักษาพระสัทธรรมคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธพจน์ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ดำรงคงอยู่ และยังรวมไปถึงในการที่ท่านเป็นผู้มีส่วนในการปลุกปล้ำสังคายนา นัยกาลภายหลังจากที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา มาจนถึงในปัจจุบันนี้แม้ทั้งสิ้น

สำหรับคุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนานั้นในส่วนที่ได้กล่าวเอาไว้ โดยเฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของท่านพระอานนท์เถระนั้น มีอยู่กระจายโดยทั่วไปในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฅัมมปทัฏฐกถา มังคลัตถปิณี เอกสาร หนังสือ ตำราทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เป็นต้น จึงนับว่าเป็นการยากเป็นอย่างยิ่งที่จะหาหนังสือหรือตำราที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของท่านพระอานนท์เถระ ที่มีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับท่านพระอานนท์เถระในทุกแง่มุมและในด้านต่าง ๆ ได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์มาศึกษาได้และการที่เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอดีตชีวิตประวัติ ในทางด้านที่เกี่ยวข้องกับคุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่กระจายอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อื่น ๆ ในที่ต่าง ๆ นั้นจึงนับได้ว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคเป็นอย่างมากสำหรับพุทธศาสนิกชนและประชาชนคนทั่วไปที่ต้องการศึกษาในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านพระอานนท์เถระ ดังนั้นแล้วทางผู้วิจัยจึงพยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะศึกษาถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านพระอานนท์เถระให้มากที่สุดโดยละเอียดเพื่อที่จะเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนประชาชนคนทั่วไป และผู้ที่สนใจในการศึกษาเรื่องราวของท่านพระอานนท์เถระ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์
2. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์
3. เพื่อศึกษาคุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธพจน์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องราวของท่านพระอานนท์ จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา พร้อมทั้งเอกสาร ตำราทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ของพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฅัมมปทัฏฐกถาและมังคลัตถปิณีฉบับภาษาไทยและบาลี
2. ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตลอดไปจนถึงหนังสือและตำราทางวิชาการต่าง ๆ ที่ท่านนักปราชญ์ทั้งหลาย ท่านได้รวบรวมและเรียบเรียงเอาไว้รวมไปจนถึงงานวิจัย และวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตามที่ท่านได้ศึกษามาจากคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนา
3. ศึกษารวบรวมและวิเคราะห์เอกสารข้อมูลการทำวิจัย โดยการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทั้ง 2 แหล่ง กล่าวคือ ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกทั้ง 45 เล่ม ตลอดไปจนถึงคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา

ธัมมปทัฏฐกถาและมังคัลตถปิปปินี เป็นต้น และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ หนังสือ และตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

4. การเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าในเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง แล้วจึงนำมาเสนอผลการวิจัย โดยการวิจัยเป็นเชิงเอกสาร

5. สรุปผลของการวิจัยและขอเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัยในเรื่องคุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่อย่างนี้คือ

คุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์

ผลแห่งการทำวิจัยได้ความว่าคุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของท่านพระอานนท์เถระนั้น โดยภาพรวมแล้วผู้ทำการวิจัยได้พบว่า จากคุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของท่านพระอานนท์เถระนั้น ตามที่มีปรากฏหลักฐานอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และในคัมภีร์อื่น ๆ และจากเอกสารและตำราในทางวิชาการ และจากข้อมูลในที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันกับเรื่องราวของท่านพระอานนท์เถระนั้น จึงพอสรุปได้ว่า ท่านพระอานนท์เถระนั้นท่านเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ก็เพราะว่าท่านพระอานนท์เถระนั้น ท่านเป็นผู้ถึงพร้อมไปด้วยคุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการที่ตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้น ท่านได้เป็นผู้มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า (พระโคตมพระพุทธเจ้า) ในฐานะต่าง ๆ

สรุปได้ว่า คุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์เถระนั้น ทางผู้ทำการวิจัยเองก็พอที่จะสรุปได้ว่า คุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์เถระนั้น จัดว่าเป็นคุณสมบัติพิเศษที่มีอยู่เฉพาะตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้น ต่างถือกันว่าเป็นคุณสมบัติพิเศษที่มีอยู่เฉพาะตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้นอย่างครบถ้วนบริบูรณ์แต่เพียงรูปเดียว โดยที่ไม่มีพระสาวกรูปอื่นใดที่จะเปรียบเทียบหรือเสมอเหมือนกันกับด้วยตัวของท่านพระอานนท์เถระรูปนี้ได้ ดังนั้นเพราะเหตุฉะนั้นแล้วท่านพระอานนท์เถระนั้น ท่านจึงเป็นผู้ถึงพร้อมครบถ้วนบริบูรณ์แล้วในฐานะต่าง ๆ ในทางด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า อันเป็นคุณสมบัติพิเศษที่มีอยู่ในตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้นอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ โดยคุณสมบัติของท่านพระอานนท์เถระนั้น ตามที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้นั้นจึงจับได้ว่าเป็นคุณสมบัติแห่งการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของท่านพระอานนท์เถระอย่างแท้จริง

บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์

ผลแห่งการทำวิจัยได้ความว่า สำหรับบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์นั้น โดยภาพรวมแล้วผู้ทำการวิจัยได้พบว่าจากบทบาทและหน้าที่ในการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์นั้น ตามที่มีปรากฏหลักฐานอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย

ในคัมภีร์อื่น ๆ และจากเอกสารตำราในทางวิชาการ และจากข้อมูลในที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของท่านพระอานนท์เถระนั้น จึงพอสรุปลงได้เป็น 2 อย่างคือ

(1) ในทางด้านบทบาทของการเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าของท่านพระอานนท์เถระนั้นก็เพราะว่าท่านพระอานนท์เถระนั้นก็เพราะว่า ท่านพระอานนท์เถระนั้นท่านเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีคุณสมบัติในทางด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในทางด้านบทบาทของการเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าของท่านพระอานนท์เถระนั้น ซึ่งในสิ่งเหล่านี้ก็นักกล่าวกันว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาด้วยอำนาจแห่งบุญบารมีระหว่างพระพุทธเจ้า และตัวของท่านพระอานนท์เถระเอง เพราะความที่แห่งท่านพระอานนท์เถระนั้น ท่านได้เป็นสหชาติของพระพุทธเจ้า โดยหมายถึงผู้ที่เกิดในวันเดือนปีเดียวกันพระพุทธเจ้า และในกาลต่อมาท่านก็ได้รับการคัดเลือกให้เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า ซึ่งตัวของท่านพระอานนท์เถระเองนั้น ท่านก็ได้ทำหน้าที่ของความเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าได้อย่างเต็มที่ตามบทบาทและหน้าที่ของความเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าของตัวท่านพระอานนท์เถระเองได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์แบบอย่างเช่น ในการแต่งตั้งคัดเลือกพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้านั้น ท่านพระอานนท์เถระท่านก็ได้กราบทูลขอรับเอาตำแหน่งแห่งพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าตามพระพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้าเอง งานในการทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในกิจวัตรประจำวัน เช่น การถวายน้ำสรง 2 ชนิด การถวายไม้สีฟัน 3 ขนาด การถวายการนวดพระหัตถ์และพระบาททั้ง 2 ข้าง การถวายการนวดพระปฤษฎางค์ (หลัง) การปิดกวาดพระคันธกุฎีและบริเวณที่โดยรอบพระคันธกุฎีนั้น เป็นต้น ท่านพระอานนท์เถระท่านก็สามารถที่จะกระทำได้ตรงตามพระทัยของพระพุทธเจ้าได้อย่างดีเลิศ ส่วนในทางด้านคุณธรรมในการทำงานของท่านพระอานนท์เถระในตำแหน่งพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้านั้น ท่านพระอานนท์เถระท่านก็ได้ยึดถือเอาหลักในการทำงานอยู่ 7 ประการคือ 1) เป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อพระพุทธเจ้า 2) เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที 3) เป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนอยู่เป็นนิจ 4) เป็นผู้มีความใจกว้างขวางยอมรับคำติชมในการทำงาน 5) เป็นผู้มีความขยัน 6) เป็นผู้มีความละเอียดรอบคอบรับผิดชอบสูง 7) เป็นผู้ยึดถืออยู่ในหลักของความถูกต้อง ละเว้นจากอคติทั้ง 4 ประการเป็นต้น และนอกจากนี้แล้วท่านพระอานนท์เถระ ท่านก็ยังได้กราบทูลขอพร 8 ประการ และท่านพระอานนท์เถระนั้นท่านก็ยังได้กราบทูลเหตุแห่งการทูลขอพร 8 ประการ (วัตถุประสงค์ในการทูลขอพรทั้ง 8 ประการ) ก็เพื่อเป็นการป้องกันคุณและโทษที่จะเกิดขึ้นมาในภายหลังตลอดไปจนถึงการตั้งความปรารถนาเพื่อที่จะได้เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าของตัวของท่านพระอานนท์เถระในอดีตชาติที่ล่วงมาแล้วนั้น รวมไปถึงตลอดจนถึงบทบาทของการทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระอานนท์ (พระเลขานุการประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า) และสิ่งอันสำคัญที่ควรกล่าวถึงนั้นก็คือ วัตรปฏิบัติอันน่ายกย่องของพระอานนท์ที่มีต่อพระพุทธเจ้านั้น ซึ่งในสิ่งเหล่านี้ล้วนจัดว่าเป็นบทบาทของความเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าที่มีความสำคัญประการหนึ่ง อันจัดได้ว่าเป็นคุณูปการของท่านพระอานนท์เถระในทางด้านบทบาทในการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของท่านพระอานนท์เถระนั้นโดยแทบทั้งสิ้น

(2) ในทางด้านการทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าของท่านพระอานนท์เถระนั้น ก็เพราะว่าท่านพระอานนท์เถระนั้นท่านเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีคุณสมบัติในทางด้านการทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากของ

พระพุทธเจ้าได้อย่างดีเลิศ โดยไม่มีพระภิกษุหรือสามเณรรูปอื่นใดที่จะสามารถพอที่จะกระทำหน้าที่ในตำแหน่งแห่งพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าได้อย่างดีเลิศและเหมือนกันกับตัวของท่านพระอานนท์เถระเองได้นั้นก็เพราะว่า พระภิกษุหรือสามเณรทั้งหลายเหล่านั้น โดยส่วนมากผู้ที่เคยอุปัฏฐากพระพุทธเจ้ามาก่อนหน้านั้นส่วนมากแล้วย่อมที่จะไม่รู้จักพระทัยของพระพุทธเจ้ามาก่อน จึงทำหน้าที่อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าได้โดยไม่นานมากนัก ส่วนว่าตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้นท่านเป็นผู้ที่รู้จักพระทัยของพระพุทธองค์ได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นแล้วท่านพระอานนท์เถระเองท่านจึงได้สามารถที่จะทำหน้าที่ในการอุปัฏฐากพระพุทธองค์ได้อย่างยาวนานจนถึง 25 พรรษาซึ่งก็จัดว่าเป็นคุณสมบัติในทางด้านการทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าของท่านพระอานนท์เถระนั้น โดยอาจกล่าวได้ว่าตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้นท่านได้เป็นสุดยอดแห่งพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าในการทำหน้าที่ในตำแหน่งแห่งพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์แบบ และดีเลิศเป็นอย่างยิ่งโดยแท้จริงอย่างเช่น ในการปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าจนเป็นผลสำเร็จ โดยที่ตัวของท่านพระอานนท์เถระเองนั้นท่านก็ได้ปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าจนเป็นผลสำเร็จอยู่หลายประการ

สรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของพระอานนท์เถระนั้นทางผู้ทำการวิจัยเองก็พอที่จะสรุปได้ว่า บทบาทและหน้าที่ของความเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า ตามที่ตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้น ท่านได้กระทำมาแล้วนั้น จัดว่าเป็นการกระทำที่ตัวของท่านพระอานนท์เถระเองนั้นได้กระทำเอาไว้ได้อย่างดีเลิศ และก็ยังเป็นการยากเป็นอย่างยิ่งที่จะมีพระภิกษุหรือสามเณรรูปอื่นใดพอที่จะกระทำได้อย่างดีเลิศเท่าเทียมกันกับด้วยตัวของท่านพระอานนท์เถระเองนั้นได้ โดยเฉพาะบทบาทและหน้าที่ของความเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าในการทำหน้าที่คอยอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในกิจวัตรประจำวันของตัวท่านพระอานนท์เถระนั้น ได้กลายมาเป็นแบบอย่างของการทำหน้าที่เป็นพระศิลาอุปัฏฐากนั้นหมายถึง ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในการดูแลพระภิกษุสงฆ์ผู้อาพาธ หรือพระอาสาศัมผัสส่งเสริมสุขภาพประจำวัดตามที่ทางคณะสงฆ์ไทยได้มีการจัดอบรมขึ้นเป็นประจำในทุก ๆ ปี เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระในการดูแลพระภิกษุสงฆ์และสามเณรผู้ที่อาพาธแล้ว และได้อยู่จำพรรษาของในแต่ละวัดโดยเฉพาะในวัดที่อยู่ในเขตชนบทและในเขตรอบนอก และในพื้นที่ต่างๆ ของในเขตวัดที่มีอยู่ในประเทศไทยในปัจจุบันนี้

คุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธพจน์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ผลแห่งการทำวิจัยได้ความว่าสำหรับคุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธพจน์ที่มีอยู่ในปัจจุบันของท่านพระอานนท์เถระนั้นโดยภาพรวมแล้วผู้ทำการวิจัยได้พบว่า คุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธพจน์ที่มีอยู่ในปัจจุบันของท่านพระอานนท์เถระ ในการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของตัวท่านพระอานนท์เถระนั้น ตามที่มีปรากฏหลักฐานอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ในคัมภีร์มหาปริณิพพานสูตร ในคัมภีร์อรรถกถา ในคัมภีร์อื่น ๆ และจากเอกสารตำราในทางวิชาการ และจากข้อมูลในที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวต่าง ๆ ของตัวท่านพระอานนท์เถระนั้นแล้ว จึงพอสรุปได้เป็น 3 อย่างคือ

(1) คุณูปการในทางด้านการดำรงรักษาพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าของท่านพระอานนท์เถระนั้นก็เพราะว่า ท่านพระอานนท์เถระนั้นท่านเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีคุณูปการที่สำคัญเป็นอย่างมากต่อการเป็นผู้สืบทอด

ทอดพระพุทธรูปที่มีอยู่มาจนถึงในปัจจุบันนี้นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับในสิ่งที่เกี่ยวกับคุณูปการในทางด้านการดำรงรักษาพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าของท่านพระอานนท์เถระนั้น ซึ่งในสิ่งเหล่านั้นนั้นกล่าวกันว่า เป็นคุณูปการอันเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้นอย่างครบถ้วน โดยเฉพาะกับในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับในทางด้านการเกี่ยวกับคุณูปการของการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้า (พระโคตมพระพุทธเจ้า) ให้ดำรงคงอยู่โดยการสืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถึงในปัจจุบันนี้ และสำหรับคุณูปการในทางด้านการดำรงรักษาพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าของท่านพระอานนท์เถระนั้น ตามที่มีอยู่และยังคงดำรงคงอยู่สืบต่อ ๆ กันมาจนถึงในปัจจุบันนี้นั้นล้วนแล้วแต่ต่างก็มีอยู่เป็นจำนวนมากตามในที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันกับเรื่องราวต่าง ๆ ของท่านพระอานนท์เถระนั้นมีอยู่

สำหรับในเรื่องราวที่สำคัญต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้นั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวของการกราบพูลขอกราบพูลเล่า กราบพูลถาม กราบพูลตอบ การแสดงธรรมแทน และการร่วมเป็นพยานเป็นต้น ซึ่งในเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้นั้น ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องราวและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาในสมัยที่ท่านพระอานนท์เถระกับด้วยองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังคงดำรงพระชนม์ชีพอยู่โดยแทบทั้งสิ้น และทางผู้ทำวิจัยเองอาจที่จะพอที่จะกล่าวได้ว่า เรื่องราวที่สำคัญและเหตุการณ์ที่สำคัญต่าง ๆ เหล่านี้นั้นจัดเป็นคุณูปการของท่านพระอานนท์เถระที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธพจน์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ในทางด้านการดำรงพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าของท่านพระอานนท์เถระนั้นแทบทั้งสิ้น

(2) คุณูปการในทางด้านการมีส่วนร่วมในการทำปฐมสังคายนา (การทำสังคายนาครั้งที่ 1) ของท่านพระอานนท์เถระนั้น ก็เพราะว่าท่านพระอานนท์เถระนั้นท่านเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทและหน้าที่อันสำคัญในทางด้านการมีส่วนร่วมในการทำปฐมสังคายนาเพื่อเป็นการรื้อกรองพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอาไว้ให้เป็นหมวดหมู่และเรียบเรียงดีงาม อันเป็นคุณูปการที่สำคัญเป็นอย่างมากต่อการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธพจน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีอยู่ให้ดำรงคงอยู่ และได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถึงในปัจจุบันนี้นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคุณูปการในทางด้านการมีส่วนร่วมในการทำปฐมสังคายนาของท่านพระอานนท์เถระนั้น ซึ่งในสิ่งเหล่านั้นนั้นกล่าวกันว่า เป็นมูลเหตุสำคัญที่ต้องมีการทำปฐมสังคายนาเพื่อเป็นการรื้อกรองพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เอาไว้ให้เป็นหมวดหมู่และเรียบเรียงดีงามนั้นได้เกิดขึ้นมาจากในตอนท้องคัมภีร์พระบรมศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเสด็จเข้าสู่การดับขันธปรินิพพานอยู่นั้น ก็ได้มีพระสุภัททวุฒทบรรพชิต (พระภิกษุผู้บวชเมื่อตอนแก่) ได้พูดกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนเป็นที่สลดหดหู่ใจแก่หมู่แห่งคณะแห่งพระภิกษุสงฆ์เป็นอย่างมากจนกระทั่งภายหลังจากการที่เสร็จสิ้นจากการถวายพระเพลิงแด่พระพุทธสรีระของพระพุทธเจ้าแล้ว ท่านพระมหากัสสปเถระจึงพร้อมกับด้วยหมู่แห่งพระอรหันตสาวกทั้งหลายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ปรึกษารื้อกันในเรื่องที่เกี่ยวกับความเป็นไปของพระพุทธศาสนาในอนาคตกาล นัยภายหลังจากการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว โดยที่ทางหมู่แห่งคณะสงฆ์ต่างก็ได้ลงมติกันว่า จะให้มีการทำปฐมสังคายนาโดยเพื่อเป็นการรื้อกรองพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอาไว้ให้เป็นหมวดหมู่ และเรียบเรียงดีงามให้เป็นที่ปรากฏสืบทอดแด่อนุชนคนรุ่นหลังสืบต่อไปในอนาคตกาล โดยได้ยกมูลเหตุที่พระสุภัททวุฒทบรรพชิต

ได้พูดกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เป็นมูลเหตุที่จะต้องมีการทำปฐมสังคายนาพระธรรมวินัยเอาไว้ให้เป็นหมวดหมู่ และให้เป็นที่ยอมรับสืบทอดแด่อนุชนคนรุ่นหลังสืบต่อไปในอนาคตกาล

โดยสำหรับในการทำปฐมสังคายนาโดยการปรารภมูลเหตุในเรื่องที่พระสุภัททวุฒทบรพชิตได้พูดกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า และปรารภเหตุที่จะให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสถาพรอยู่สืบต่อไปในอนาคตกาลนั้น ได้กระทำกันในภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วได้ 3 เดือน โดยทำกันที่ถ้ำสัตตบรรณคูหาข้างภูเขาเวภารบรรพต เขตเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธรัฐ ภายในเขตประเทศอินเดียในปัจจุบัน โดยมีพระอรหันตสาวกเข้าร่วมประชุมจำนวน 500 รูป โดยมีท่านพระมหากัสสปเถระเป็นประธานและเป็นผู้สอบทวนถาม ท่านพระอุบาลีเถระเป็นผู้ตอบปัญหาในทางด้านพระวินัย ส่วนท่านพระอานนท์เถระเป็นผู้ตอบปัญหาในทางด้านพระสูตรและพระอภิธรรม โดยใช้เวลาในการทำปฐมสังคายนาในครั้งนี้นานอยู่ถึง 7 เดือนจึงแล้วเสร็จสมบูรณ์ โดยได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าอชาตศัตรูพระมหากษัตริย์แห่งเมืองราชคฤห์ทรงให้การอุปถัมภ์จนแล้วเสร็จสมบูรณ์ และด้วยอานิสงส์ของการทำปฐมสังคายนาในครั้งนั้น ก็ได้กลายมาเป็นการสืบทอดพระพุทธพจน์อันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้ดำรงคงอยู่สืบต่อ ๆ กันมาจนถึงในปัจจุบันนี้ กล่าวคือ จากการทำปฐมสังคายนาในครั้งนั้นที่ได้มีการร้อยกรองพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเอาไว้ให้เป็นหมวดหมู่จนกลายมาเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกที่มีอยู่มาจนถึงในปัจจุบันนี้

โดยในคัมภีร์พระไตรปิฎกนี้นั้นได้มีการแบ่งออกมาเป็นส่วนต่าง ๆ อย่างนี้คือ สำหรับในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่มีอยู่ทั้งหมด 84,000 พระธรรมขันธ์นั้น มีอยู่ด้วยกันทั้งหมดจำนวน 45 เล่มโดยจัดออกมาเป็นหมวดได้ 3 หมวด คือ

1. คัมภีร์พระวินัยปิฎก มีอยู่จำนวน 21,000 พระธรรมขันธ์ มีอยู่ 5 คัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ 1 – 8 มีอยู่ทั้งหมด 8 เล่ม
2. คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก มีอยู่จำนวน 21,000 พระธรรมขันธ์ มีอยู่ 5 คัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ 9 – 33 มีอยู่ทั้งหมด 25 เล่ม
3. คัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก มีอยู่จำนวน 42,000 พระธรรมขันธ์ มีอยู่ 7 คัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ 34 – 45 มีอยู่ทั้งหมด 12 เล่ม

(3) คุณูปการในทางด้านการเป็นผลงานที่โดดเด่นและมีปรากฏมาจนถึงในปัจจุบันของท่านพระอานนท์เถระนั้น ท่านเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทและหน้าที่อันสำคัญเป็นอย่างมาก ในทางด้านการเป็นผลงานที่โดดเด่นและมีปรากฏมาจนถึงในปัจจุบันนี้นั้น อันเป็นคุณูปการที่สำคัญเป็นอย่างมากต่อการเป็นผู้สืบทอดพระพจน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระโคตมพุทธเจ้า) ที่มีอยู่ให้ดำรงคงอยู่สืบต่อ ๆ กันมาจนถึงในปัจจุบันนี้นั้น และนอกจากนี้แล้วยังจัดได้ว่าเป็นคุณูปการที่สำคัญของท่านพระอานนท์เถระในอีกประการหนึ่งที่มีต่อการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่ในอีกต่อไปในอนาคตกาล โดยกล่าวกันว่า คุณูปการในทางด้านการเป็นผลงานที่โดดเด่นและมีปรากฏมาจนถึงในปัจจุบันนี้นั้น เกิดขึ้นมาในสมัยที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเสด็จเที่ยวจาริกไปในทักษิณาศรีชนบท เพื่อที่จะเสด็จไปสู่พระนครราชคฤห์โดยได้ทรงทอดพระเนตรเห็นคันทนาของชน

ชาวแคว้นมคธ จึงได้รับสั่งให้ท่านพระอานนท์เถระได้เป็นผู้ออกแบบและทำการตัดเย็บผ้าจีวร โดยให้มีรูปแบบในแบบแห่งคันทาของชาวแคว้นมคธ และด้วยเพราะความที่แห่งตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้นท่านเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรม ตัวของท่านเองจึงเป็นผู้สามารถที่จะกระทำการออกแบบและทำการตัดเย็บผ้าจีวรให้มีรูปแบบแห่งคันทาของชนชาวแคว้นมคธได้ตามพระพุทธรูปประสงคฺ์ที่พระพุทธรูปองค์ได้ทรงรับสั่งให้ตัวของท่านพระอานนท์เถระเองนั้น เป็นผู้ได้กระทำการออกแบบและทำการตัดเย็บผ้าจีวรโดยให้มีรูปแบบในแบบแห่งคันทาของชนชาวแคว้นมคธขึ้นมาจนเป็นผลสำเร็จตามพระพุทธรูปประสงคฺ์ของพระพุทธรูปองค์ได้เป็นอย่างดี และนอกจากนี้แล้วพระพุทธรูปองค์ได้ทรงตรัสสรรเสริญตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้นว่า “ท่านพระอานนท์เถระนั้น เป็นบัณฑิตและเป็นผู้มีปัญญามาก โดยที่ตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้น ท่านเป็นผู้สามารถที่จะพึงรู้ทั่วถึงซึ่งความประสงค์ของเรา พระตถาคตเจ้าได้อย่างดี”

สรุปได้ว่า คุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธรูปที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้นั้น ทางผู้วิจัยเองก็พอที่จะสรุปได้ว่า คุณูปการของท่านพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธรูปที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้นั้น จัดเป็นคุณูปการที่สำคัญอีกประการหนึ่งของท่านพระอานนท์เถระที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธรูปศาสนาเป็นอย่างดี ยิ่งก็เพราะว่า ตัวของท่านพระอานนท์เถระนั้น ท่านได้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณูปการของการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธรูปอันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธรูปเจ้าที่มีอยู่ในพระพุทธรูปศาสนาและได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถึงในปัจจุบันนี้นั้น สามารถที่จะแบ่งออกเป็น 3 ประการคือ คุณูปการในทางด้านการธำรงรักษาพระสังฆธรรมของพระพุทธรูปเจ้า คุณูปการในทางด้านการมีส่วนร่วมในการทำปฐมสังคายนา และคุณูปการในทางด้านการเป็นผลงานที่โดดเด่น คุณูปการในทั้งสามประการนี้นั้น ได้รับการสืบทอด ๆ กันมาจนถึงในปัจจุบันดังที่พอจะเห็นได้จาก คุณูปการในทางด้านการธำรงรักษาพระสังฆธรรมของพระพุทธรูปเจ้า และคุณูปการในทางด้านการมีส่วนร่วมในการทำปฐมสังคายนาของท่านพระอานนท์เถระนั้น จัดเป็นคุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธรูปที่มีอยู่ในปัจจุบันในรูปแบบของคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ในชั้นรอง ๆ ลงมาตลอดไปจนถึงหนังสือ ตำรา และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและมีอยู่ในทางพระพุทธรูปศาสนาเป็นต้น ส่วนสำหรับคุณูปการในทางด้านการผลงานที่โดดเด่นและมีปรากฏมาจนถึงในปัจจุบันของท่านพระอานนท์เถระนั้น จัดเป็นคุณูปการของท่านพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธรูปที่มีอยู่ในปัจจุบันในรูปแบบของผ้าไตรจีวรโดยเฉพาะจีวร 5 ชั้น ตามที่ท่านพระอานนท์เถระนั้นเป็นผู้ออกแบบให้เป็นแบบคันทาของชนชาวแคว้นมคธตามพระประสงค์ของพระพุทธรูปเจ้านั้น จัดว่าเป็นเครื่องนุ่งห่มของพระภิกษุและสามเณรทั้งหลายผู้เป็นนักบวชในทางพระพุทธรูปศาสนาในฝ่ายหินยาน (เถรวาท) นั่นก็เพราะว่าพระภิกษุและสามเณรทั้งหลายมักจะนิยมนุ่งห่มผ้าไตรจีวรโดยเฉพาะจีวร 5 ชั้นนี้นั้นกันอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะพระภิกษุและสามเณรในประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกัน เช่น ลาว เขมร พม่า เป็นต้น ที่นับถือพระพุทธรูปศาสนาในฝ่ายเดียวกันก็มักนิยมที่จะนุ่งห่มผ้าไตรจีวรในแบบ 5 ชั้นนี้โดยสำหรับผ้าจีวร 5 ชั้นนี้นั้นยังเป็นที่นิยมนุ่งห่มมาจวบจนถึงในปัจจุบันในทุกวันนี้แลนั้นยังเป็นที่จวบจนถึงในปัจจุบันทุกวันนี้แล

ดังนั้นแล้ว สำหรับในเรื่องของคุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธรูปศาสนานั้น ล้วนแล้วแต่ประกอบไปด้วยคุณูปการที่สำคัญต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัวของท่านพระอานนท์เถระที่มีต่อการสืบทอด

พระพุทธศาสนาโดยแทบทั้งสิ้นโดยเฉพาะอย่างเช่น คุณสมบัติของการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของท่านพระอานนท์เถระเองก็ดี บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาของท่านพระอานนท์เถระเองก็ดีและคุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธพจน์ที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้เองก็ดี ซึ่งในคุณูปการของของท่านพระอานนท์เถระที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนานั้น ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงตัวตนของท่านพระอานนท์เถระในการทำหน้าที่อันเป็นแบบอย่างที่ดี ของการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธพจน์อันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้ดำรงคงอยู่สืบต่อ ๆ กันไปในอนาคตกาลและเพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองสถาพรต่อพระพุทธศาสนาในภายภาคหน้าในอนาคตกาลสืบต่อไป.

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้ จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจการศึกษาถึงเรื่องราวต่าง ๆ ของพระอานนท์เถระในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในทางด้านการทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า และ ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณูปการที่มีต่อพระพุทธศาสนาอันมีอย่างต่าง ๆ นา ๆ ที่ท่านได้กระทำเอาไว้แล้วนั้น ซึ่งในสิ่งเหล่านี้ นั้นอาจพอกล่าวได้ว่าเป็นคุณูปการที่สำคัญที่ท่านพระอานนท์เถระได้กระทำเอาไว้แล้วโดยความเป็นพุทธอุปัฏฐากผู้เลิศของพระพุทธเจ้า และตลอดไปจนถึงความเป็นผู้สืบทอดและธำรงรักษาเอาไว้ซึ่งพระพุทธพจน์อันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในทางพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่ และได้รับการสืบทอดมาจนถึงในปัจจุบันนี้ ทางผู้วิจัยจึงขอให้เสนอแนะในการศึกษาและทำวิจัยในครั้งต่อไปดังนี้คือ

1. การศึกษาผลกระทบของการทำหน้าที่ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาในสังคมไทยในปัจจุบัน
2. การศึกษาถึงคุณสมบัติของพระภิกษุและสามเณรผู้ทำหน้าที่เป็นพระคิลานุปัฏฐากในสังคมไทยในปัจจุบัน
3. การศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและแตกต่างกันระหว่างพระพุทธอุปัฏฐากกับพระคิลานุปัฏฐากในสังคมไทยในปัจจุบัน เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2544). พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 1, พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียง. (2547). พุทธานุพุทธประวัติ นักรธรรมชั้นเอก. กรุงเทพฯ: เสียงเสียง.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การเดิน วิ่งกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจตามหลักภวนา 4 ตามแนว
พระพุทธศาสนาเถรวาท กรณีศึกษา: ชมรมสุขกายสบายใจ คลินิกกุมาร
โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานคร

Walking Running and Learning for Physical and Mental Development according
to the Principle of the 4 Bhāvanā in accordance with Theravāda Buddhism: A Case
Study of the Happy Mind Body Club at Pediatric Clinic, Siriraj Hospital Bangkok

แสงเพชร ศรีวรรณะ

Saengphet Sriwanna

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author E-mail: Saengphet@hotmail.com

Retrieved: August 20, 2021; Revised: September 18, 2021; Accepted: September 20, 2021

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาร่างกายและจิตใจตามหลักภวนา 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษากิจกรรมการเดินวิ่งของชมรมสุขกายสบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานคร 3) เพื่อวิเคราะห์การเดินวิ่งกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาร่างกาย และจิตใจตามหลักภวนา 4 ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ของชมรมสุขกายสบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาร่างกายและจิตใจตามหลักภวนา 4 คือ การเปลี่ยนแปลงตนเองในทาง ที่ดีขึ้นตามหลักการพัฒนา 4 ประการ มีการพัฒนากาย และการพัฒนาศีลเป็นต้น หลักภวนา 4 มุ่งเน้นในด้าน การวัดผล คือสิ่งที่บุคคลควรพัฒนาขึ้นมา ในการจัดกระบวนการฝึกนั้นภวนา 4 มีลักษณะของไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติตามที่เป็นหลักสำหรับศึกษาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือ พระ นิพพาน นั่นคือกระบวนการพัฒนามนุษย์ 3 ประการคือ ศีล สมาธิ ปัญญา กิจกรรมการเดินวิ่งของชมรมสุขกาย สบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานครพบว่าการดำเนินกิจกรรมได้แก่ 1) การ บรรยายธรรมจากวิทยากรผู้มีความรู้ด้านสุขภาพกายใจที่สัมพันธ์กัน 2) มีกลุ่มชมรมเฟสบุ๊คชมรมวิ่ง “Good Mine Running Group (G.M) ศิริราช 3) การฝึกซ้อมเดินวิ่งตามความเหมาะสมกับสมาชิก 4) จัดบอร์ดธรรมะ และสุขภาพ 5) การส่งเสริมการเดินในหน่วยงานวันละ 10,000 ก้าว กิจกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งด้าน ร่างกายและจิตใจแม้ว่าจะมีอุปสรรคอยู่บ้าง เช่นสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโรคโควิด (Covid- ความขี้ เกียจและความเหนื่อยล้าผลจากการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า กิจกรรมการเดินของชมรมเป็นไปเพื่อการพัฒนา ร่างกายและจิตใจตามหลักภวนา 4 ในด้านกายภาวนาส่งผลดีต่อสุขภาพร่างกายจากร้อยละ 95 มีสุขภาพที่

แข็งแรงขึ้น ในด้านของศีลภาวนานั้นผู้ร่วมโครงการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและสังคม และมีส่วนปลูกฝังการกระทำของตนให้พัฒนาไปอย่างสม่ำเสมอ ด้านจิตภาวนา สามารถระงับความโกรธ ความกดดัน และความเครียดที่แฝงอยู่ในจิตใจ มองปัญหาที่เกิดขึ้นได้ตามความเป็นจริงซึ่งเป็นการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น ในด้านปัญญาภาวนาทำให้รู้จักคิด มีเหตุมีผล มีสติ ได้ด้วยหลักธรรมในการดำเนินชีวิต

คำสำคัญ: การพัฒนาร่างกาย, หลักภาวนา 4, กิจกรรมการเดินวิ่ง, ชมรมสุขกายสบายใจ, การเดินวิ่งกับการเรียนรู้

Abstract

In this research, three objectives were purposely established: 1) to study the development of the body and mind according to the four kinds of Bhāvanā in Theravada Buddhism, 2) to study the walking and running activities of the Body–Mind Happiness Club at Pediatric Clinic, Siriraj Hospital, and 3) to analyse the walk for physical and mental development according to four kinds of Bhāvanā Theravada Buddhism of the Body–Mind Happiness Club at Pediatric Clinic, Siriraj Hospital Bangkok.

The findings show physical and mental development in accordance with four kinds of *Bhāvanā* is self–transformation for the better according to the four principles of development: Physical and morality, for instance. Such principle basically focuses on the measurement of results which are what a person should develop. The four kinds of Bhāvanā characterize the three–fold training which is the basic practice for further study until achieving the ultimate goal in Buddhism is *Nibbāna*. This is the three human development processes called *Sīla*, *Samādhi* and *Paññā*. The walking activities of the Body–Mind Happiness Club at Pediatric Clinic start from: 1) it begins with Dhamma–lecturers whose certain knowledge on physical and mental health is present, 2) there is a Facebook club named “Good Mine Running Group (GM) Siriraj”, 3) there are walking and running practices which are suitable for the members, 4) Dharma–training and health boards are followed, and 5) it promotes walking 10,000 steps per day in the organization. These activities have both physical and mental benefits. Despite some obstacles such as Covid–19 pandemic situations, laziness or fatigue, the analytical findings obviously showed that the walk of the club cultivates the development of the body and mind according to the four kinds of development: *Kāya–bhāvanā* gives a beneficial effect on physical health from 95% to have a stronger health. In terms of *Sīla–bhāvanā*, once the participants interacted with friends and society, they come to cultivate their actions where they are regularly developed. As regards *Citta–bhāvanā*, they somehow suppress the anger, pressure and stress in the mind. Furthermore, they grow certain ability to see the problems that arise as reality as a way to develop

a better mindfulness. In Paññā-bhāvanā, they know how to think reasonably and consciously in accordance with the Dhamma principles of living.

Keywords: Physical Development, *Bhāvanā* 4, Walking and Running Activities, Comfortable Physical Health Club, Walking and Running With Learning

บทนำ

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่ส่งผลต่อระบบสุขภาพในปัจจุบัน เช่น เกิดโรคระบาดจากเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (novel coronavirus 2019) จากเมืองอู่ฮั่น มณฑลหูเป่ย์ประเทศจีน โดยเริ่มจากช่วงปลายปีพุทธศักราช 2562 (พ.ศ. 2563) โดยกำลังแพร่ระบาดไปในหลายประเทศรวมถึงประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน หรือปัญหาที่เกิดจากการบริโภคอาหารเกินความพอดีทำให้เกิดโรคเรื้อรัง เช่น โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง โรคไขมันในเลือดสูง เป็นต้น (สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2548) สถานการณ์ดังกล่าว ส่งผลต่อสุขภาพของผู้คนจำนวนมาก การรับมือปัญหาดังกล่าว องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ให้คำแนะนำด้านการป้องกันคือต้องมีการบริหารจัดการที่ดีต่อสุขภาพสำหรับประชาชนคือ การรักษาสุขภาพร่างกายให้มีความแข็งแรงสม่ำเสมอ การรักษาสุขภาพส่วนบุคคล ซึ่งเหล่านี้คือสิ่งที่ควรตั้งรับและเตรียมพร้อมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ การเตรียมความพร้อมทางด้านร่างกาย ได้แก่ การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ รวมถึง การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ โดยหนึ่งในกิจกรรมบริหารร่างกายคือการเดินวิ่งซึ่งมีผู้คนให้ความสนใจเพื่อสร้างสุขภาพที่ดีตามความเหมาะสมกับตนเอง เหล่านี้จึงถือเป็นการส่งเสริมสุขภาพที่ดีและเป็นการป้องกันโรคได้อีกทางหนึ่ง

การดูแลสุขภาพให้ดีขึ้น การเดินวิ่งในมุมมองพระพุทธศาสนา เป็นการเคลื่อนไหวร่างกาย เป็นอิริยาบถที่สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้กายใจร่างกายและจิตใจของตนเองได้ ได้แก่ การเดินจงกรม จากคัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนิสสขของการเดินจงกรม 5 ประการ คือ

1. เป็นผู้มีอารมณ์อดทนต่อการเดินทางไกล
2. เป็นผู้มีอารมณ์อดทนต่อการบำเพ็ญเพียร
3. เป็นผู้อาพาธน้อย
4. อาหารที่กิน ดิบ เคี้ยว ลื่นแล้วยอมง่าย
5. สมาธิที่ได้เพราะการเดินจงกรมตั้งอยู่ได้นาน (อง.ปัญจก. (ไทย) 22/29/41)

เมื่อดูประโยชน์จากการเดินจงกรมมีมากเพียงนี้ หากเป็นการวิ่งก็จะทำให้ร่างกายมีการเคลื่อนไหวได้มากขึ้น ทำให้หัวใจสูบฉีดเลือดได้ดี และทำให้กล้ามเนื้อแข็งแรง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2553)

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าให้ความสำคัญกับสุขภาพร่างกาย ในรูปแบบกายานุสสนาสติปัฏฐาน คือ การเดินจงกรมในการฝึกสติปัฏฐาน โดยใช้หลักการพิจารณาไตรลักษณ์และภาวนา 4 อันเป็นการกำหนดรู้เกิด

ความรู้สึกตัวในระหว่างการฝึกการเดินจงกรมวิปัสสนากรรมฐาน มีประโยชน์เพื่อให้เกิดสติ เป็นทางแห่งการเจริญซึ่งสติปัญญา 4 โดยเฉพาะในส่วนของการรู้เห็นตามจริงในกายของตนเอง เช่น พระโสณโกฬวิสะ พระโสณเถรี ผู้เป็นเลิศด้านความเพียรในการเดินจงกรม จนบรรลุธรรม ตัวอย่างอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าให้ความสำคัญต่อสุขภาพร่างกายคือ ครั้งหนึ่งพระเจ้าประเสนทิโกศล บริโภคอาหารเป็นจำนวนมากทำให้มีรูปร่างอ้วน ทำการงานอะไรไม่สะดวก อึดอัด หนักง่าย พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนเกี่ยวกับการบริโภคอาหารที่พอประมาณ เพราะผู้บริโภคอาหารพอประมาณย่อมมีความสุข จึงตรัสคาถาที่ว่า “มนุษย์ผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้แล้วนั้น ย่อมมีเวทนาเบาบาง (อาหารที่บริโภคแล้ว) เลี้ยงอายุอยู่ได้ต่อไป” (ส.ส. (ไทย) 15/365/116-117) หลังจากเหตุการณ์ในครั้งนั้น ผลคือพระเจ้าประเสนทิโกศลทรงลดปริมาณอาหารที่เสวยต่อมื้อลงจนในที่สุดทรงลดน้ำหนักได้สำเร็จ ทรงมีรูปร่างที่ดีขึ้น ทำการงานได้อย่างสะดวกยิ่งขึ้น (ขุ.ธ. (ไทย) 25/162/251-253)

บุคลากรของหน่วยคลินิกกุมารโรงพยาบาลศิริราชกรุงเทพมหานครจัดเป็นกลุ่มบุคลากรทางการแพทย์ที่มีหน้าที่หลักในการให้บริการสุขภาพแก่ประชาชนที่มารับบริการจำนวนมาก จากสถิติการลาป่วยในปี 2562 นับว่ามีเจ้าหน้าที่ลาป่วยเป็นอันดับ 1 ในการพยาบาลกุมารเวชศาสตร์ ด้วยสาเหตุหลายประการและจากการตรวจสุขภาพในปี 2562 ที่ผ่านมามีพบว่าบุคลากรของหน่วยงานมีผลการตรวจร่างกายที่ผิดปกติ อันจะส่งผลต่อการดูแลสุขภาพตนเองและการให้บริการทางการแพทย์ต่อผู้รับบริการขาดประสิทธิภาพได้ และจากการสังเกตและสอบถามพบว่า บุคลากรดังกล่าวขาดการออกกำลังกาย และขาดกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาทั้งสุขภาพร่างกายและจิตใจ

ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับพันธกิจและวิสัยทัศน์ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราช ในเรื่องของการดูแลสุขภาพที่ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการดูแลสุขภาพด้านร่างกายและจิตใจของบุคลากรในหน่วยงาน ผู้วิจัยจึงได้คิดริเริ่มจึงจัดทำโครงการ การเดินวิงกับการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา ภายใต้ชื่อชมรมเดินวิงสุขภาพสบายใจ

จากเหตุผลดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการเดินวิงกับการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนากรณีศึกษา ชมรมเดินวิงสุขภาพสบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช อนึ่งผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่าวิธีการเดินวิงโดยนำหลักทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้นี้จะสามารถเป็นประโยชน์ตามหลักภาวะนา 4 ที่มีผลต่อร่างกาย อารมณ์ สังคมและจิตวิญญาณของผู้ศึกษาและผู้ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีในชมรมนี้ได้เป็นอย่างดี อันจะเกิดประสิทธิภาพในการทำงานของผู้ร่วมกิจกรรมชมรม และจะส่งผลอันดีต่อผู้มารับบริการทางการแพทย์ได้ในที่สุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาาร่างกายและจิตใจตามหลักภาวะนา 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษากิจกรรมการเดินวิงของชมรมสุขภาพสบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานคร

3. เพื่อวิเคราะห์การเดินวิ่งกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจตามหลักภาวนา 4 ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ชมรมสุขกายสบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษาชมรมวิ่งสุขกาย สบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช (Documentary Study) ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จำนวน 10 คน เพื่อให้ได้รูปแบบการเพื่อให้การวิจัยเรื่อง “การเดิน วิ่งกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจตามหลักภาวนา 4 ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท กรณีศึกษา: ชมรมสุขกายสบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานคร”

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่อง “การเดิน วิ่งกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจตามหลักภาวนา 4 ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท กรณีศึกษา: ชมรมสุขกายสบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานคร” โดยกิจกรรมการเดินวิ่งของชมรมสุขกายสบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานครพบว่าการดำเนินกิจกรรมได้แก่ 1) การบรรยายธรรมจากวิทยากรผู้มีความรู้ด้านสุขภาพกายใจที่สัมพันธ์กัน 2) มีกลุ่มชมรมเฟสบุ๊คชมรมวิ่ง “Good Mine Running Group (G.M) ศิริราช 3) การฝึกซ้อมเดินวิ่งตามความเหมาะสมกับสมาชิก 4) จัดบอร์ดธรรมะและสุขภาพ 5) การส่งเสริมการเดินในหน่วยงานวันละ 10,000 ก้าว กิจกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านประชากรที่ใช้ในการวิจัย โดยแบ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 10 คน ในการตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้โดยมีการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล 3 ตอน ดังต่อไปนี้ 1) การเรียนรู้ทางด้านกายภาวนา เป็นการอบรมในด้านความประพฤติทางกาย ด้วยกิจกรรมชมรมในการเดินวันละ 10,000 ก้าว ออกกำลังกายผู้เข้าร่วมของชมรม วันละ 3 – 5 วันต่อสัปดาห์ การฝึกซ้อมวิ่งในโอกาสที่เหมาะสม เป็นการฝึกอบรมด้านร่างกาย แสดงถึงความมีวินัยในการออกกำลังกาย มีความอดทนมุ่งมั่นในการออกกำลังกายได้อย่างมีความสุข ส่งผลให้สุขภาพร่างกาย (กายภาวนา) พบว่าผู้เข้าร่วมชมรมมีสุขภาพที่แข็งแรง ร้อยละ 95 ไขมันในเลือดลดลง มีภูมิคุ้มกัน สุขภาพแข็งแรง ไม่เหนื่อยง่าย แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายที่เกิดจากกายภาวนา คือการพัฒนาทางด้านร่างกายตามหลักการของพุทธศาสนา ทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรงขึ้น ไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียนได้ง่าย กายภาวนากับการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายเป็นการพัฒนาให้ร่างกายไม่พบกับโรคภัยไข้เจ็บมีสุขภาพร่างกายที่ดี ดังสอดคล้องกับคำกล่าวของพระไพศาล ได้กล่าวว่า “กายภาวนา” คือการพัฒนาทาง

กาย ไม่ให้พบกับโรคภัย ความหิว มีสิ่งแวดล้อมที่เอื้อกับชีวิต ทำให้มีความสุขทางกายภาพ (พระไพศาล วิศาโล, 2564) 2) ศิลภาวนากับการเดินวิงกับเรียนรู้ (ลิลสิกขา) เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจได้โดยการบรรยาย เทศนาธรรมของพระวิทยากร เรื่องการรักษาศีล 5 ประโยชน์และโทษของศีล และมีการจัดบอร์ดธรรมเกี่ยวกับ ศีล 5 ส่งผลให้ สมาชิกผู้ร่วมโครงการท่านนี้มีมิตรสัมพันธ์ มีการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและสังคม ส่วนการทำวัตร เข้าแสดงให้เห็นถึงข้อประพฤติปฏิบัติอันดีงามอันเป็นกุศลที่ปลูกฝังการกระทำของตนให้พัฒนาไปอย่าง สม่าเสมอ ท้ายที่สุดการไม่เบียดเบียนใครแสดงให้เห็นว่าเป็นบุคคลผู้มีศีล 5 ข้อปาณาติบาติ คือการงดเว้นไม่ ล่วงชีวิตผู้อื่น นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่าเป็นผู้ที่มีเบญจธรรมข้อเมตตาอยู่ในพฤติกรรมประจำตน ซึ่ง สอดคล้องกับ พระราชวรมุนี (พล อาภากร) ได้เขียนในหนังสือ คู่มือธรรมศึกษาขั้นตรี กล่าวไว้ว่า ศีล 5 เป็นข้อ ปฏิบัติสำหรับการควบคุมประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อยการรักษาปกติตาม ระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้อยู่ในความไม่เบียดเบียน (พระราชวรมุนี (พล อาภากร), 2550) 3) จิตภาวนาเป็นการพัฒนากับการเรียนรู้ (จิตสิกขา) เพื่อพัฒนาจิตใจให้เจริญงอกงาม ขึ้น จากการปฏิบัติธรรม ผูกอบรมโดยการนั่งสมาธิ เพื่อพัฒนาตนให้เกิดความสุขยิ่งขึ้น มีสมาธิในการทำงานให้ บรรลุเป้าหมาย ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความตั้งใจ มีจิตใจที่ตั้งงาม สดใส ร่าเริง เบิกบาน มีทัศนคติใหม่ ๆ ที่ดีจากการ ผูกอบรมและพัฒนาจิตใจให้ระงับความโกรธ และความกตัญญู และความเครียดที่แฝงอยู่ในจิตใจ มองปัญหาที่ เกิดขึ้นได้ตามความเป็นจริงโดยการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เหมือนเป็นยาระดับและการพัฒนาจิตใจให้ สูงขึ้น การผูกอบรมจิตเป็นการฝึกเพื่อพัฒนาทางด้านปัญญาให้เพิ่มขึ้นต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับ พัฒนาจิตใจ ของตนเองเพื่อให้ดีเจริญงอกงามขึ้นเกิดสภาพจิตใจที่ตั้งงามพระไพศาล วิศาโล (พระไพศาล วิศาโล, 2564) ได้กล่าวว่า “จิตภาวนา” คือการพัฒนาจิตใจให้สงบ มีสันติแก่ตนเอง มีความผ่อนคลาย ไม่เครียด ไม่ทุกข์ มีสุขภาพจิตดี 4) ปัญญาภาวนากับการเดินวิงกับเรียนรู้ (ปัญญาสิกขา) ด้วยหลักธรรมเกิดความรู้ความเข้าใจที่ ถูกต้อง การฝึกนั่งสมาธิ ฝึกสติทุกอิริยาบถแม้ในการทำงานและการใช้ชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาร่างกายและ จิตใจเป็นการฝึกพัฒนาอบรมพัฒนาตนเองทำให้สมาชิกในชมรมมีความสุขเจริญงอกงาม รู้จักคิด มีเหตุมีผล ได้ด้วยตามหลักธรรม เป็นการฝึกอบรมปัญญาให้มีความสุขเจริญงอกงาม รู้จักคิด มีเหตุมีผล หยั่งรู้ถึงความ พื้นฐานจริงของชีวิต จนสามารถปล่อยวางความเป็นตัวตนได้ท่านพุทธทาส ภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2561) ได้ให้แนวคิดเรื่องปัญญา ไว้ว่า “ปัญญา” หมายถึง การฝึกฝนอบรมทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ ถึงที่สุดสิ่งทั้งปวงตามที่มีเป็นจริง คนเราตามปกติไม่สามารถรู้อะไร ๆ ให้ถูกต้องตามความเป็นจริงได้ เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้จิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและรอดพ้นจาก ความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

ถึงแม้ว่าการฝึกปฏิบัติของบุคคลส่วนมากนั้นยังไม่ถึงขั้นบรรลุธรรมแต่ผู้วิจัยเห็นว่าการฝึกฝนตนเอง ตามหลักภาวนา 4 นี้เป็นสิ่งที่ดียิ่งยิ่งให้การพัฒนาทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจใช้ชีวิตอยู่กับสังคมนี้ด้วย อย่างมีความสุขได้

บทสรุป

จากการศึกษาวิจัย “การเดิน วิ่งกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจตามหลักภavana 4 ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท กรณีศึกษา: ชมรมสุขภาพสบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานคร” การวิจัยพบว่า 1) การเรียนรู้ทางด้านกายภavana เป็นการอบรมในด้านความประพฤติทางกาย ด้วยกิจกรรมชมรมในการเดินวันละ 10,000 ก้าว ออกกำลังกายผู้เข้าร่วมชมรม วันละ 3 – 5 วันต่อสัปดาห์ การฝึกซ้อมวิ่งในโอกาสที่เหมาะสม เป็นการฝึกอบรมด้านร่างกาย แสดงถึงความมีวินัยในการออกกำลังกาย มีความอดทนมุ่งมั่นในการออกกำลังกายได้อย่างมีความสุข ส่งผลให้สุขภาพร่างกาย (กายภavana) พบว่าผู้เข้าร่วมชมรมมีสุขภาพที่แข็งแรง ร้อยละ 95 ไขมันในเลือดลดลง มีภูมิคุ้มกัน สุขภาพแข็งแรง ไม่เหนื่อยง่าย แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายที่เกิดจากกายภavanaคือการพัฒนาด้านร่างกายตามหลักการของพระพุทธศาสนา ทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรงขึ้น ไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียนได้ง่าย 2) ศีลภavanaกับการเดินวิ่งกับการเรียนรู้ (ศีลสิกขา) เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจ ได้โดยการบรรยายเทศนาธรรมของพระวิทยากร เรื่องการรักษาศีล 5 ประโยชน์และโทษของศีล และมีการจัดบอร์ดธรรมเกี่ยวกับศีล 5 ส่งผลให้ สมาชิกผู้ร่วมโครงการทำนุนี้มีมิตรสัมพันธ์ มีการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและสังคม ส่วนการทำวัตรเช้าแสดงให้เห็นถึงข้อประพฤติปฏิบัติอันดีงามอันเป็นกุศลที่ปลูกฝังการกระทำของตนให้พัฒนาไปอย่างสม่ำเสมอ ท้ายที่สุดการไม่เบียดเบียนใครแสดงให้เห็นว่าเป็นบุคคลผู้มีศีล 5 ข้อปาณาติบาติ คือการงดเว้นไม่ล่วงชีวิตผู้อื่น นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่าเป็นผู้ที่มียุติธรรมข้อเมตตาอยู่ในพฤติกรรมประจำวัน 3) จิตภavanaเป็นการพัฒนาจากการเรียนรู้ (จิตสิกขา) เพื่อพัฒนาจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้น จากการปฏิบัติธรรม ฝึกอบรมโดยการนั่งสมาธิ เพื่อพัฒนาตนให้เกิดความสุขยิ่งขึ้น มีสมาธิในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความตั้งใจ มีจิตใจที่ดีงาม สดใส ร่าเริง เบิกบาน มีทัศนคติใหม่ ๆ ที่ดีจากการฝึกอบรมและพัฒนาจิตใจให้ระบอบความโกรธ และความกตัญญู และความเครียดที่แฝงอยู่ในจิตใจ มองปัญหาที่เกิดขึ้นได้ตามความเป็นจริงโดยการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เหมือนเป็นยาระดับและการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น การฝึกอบรมจิตเป็นการฝึกเพื่อพัฒนาทางด้านปัญญาให้เพิ่มขึ้นต่อไป 4) ปัญญาภavanaกับการเดินวิ่งกับการเรียนรู้ (ปัญญาสิกขา) ด้วยหลักธรรมเกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง การฝึกนั่งสมาธิ ฝึกสติทุกอิริยาบถในการทำงานและการใช้ชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจเป็นการฝึกพัฒนาอบรมพัฒนาตนเองทำให้สมาชิกในชมรมมีความเจริญงอกงาม รู้จักคิด มีเหตุผลได้ด้วยตามหลักธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการฝึกนั่งสมาธิ ฝึกสติทุกอิริยาบถในการทำงานและการใช้ชีวิตประจำวัน ถึงแม้ว่าการฝึกปฏิบัติของบุคคลส่วนมากนั้นยังไม่ถึงขั้นบรรลุธรรมแต่ผู้วิจัยเห็นว่าการฝึกฝนตนเองตามหลักภavana 4 นี้เป็นสิ่งที่ดียิ่งยิ่งให้การพัฒนาทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจใช้ชีวิตอยู่กับสังคมนี้ได้อย่างมีความสุขได้

จากผลการวิจัย จะเห็นได้ว่า หลักภavana จึงเป็นหลักธรรมที่พระพุทธศาสนาใช้เพื่อวัดหรือแสดงผลของกระบวนการฝึกศึกษาตามหลักไตรสิกขา ซึ่งเมื่อจำแนกออกเป็น 4 ด้านข้างต้น พบว่า มีคุณลักษณะเด่น ๆ 2 ประการ คือ (1) การพัฒนาที่ทำให้คนมีคุณภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ (2) การพัฒนาที่ทำให้คนมีการดำเนินชีวิตที่ดีงามและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุขในสังคม

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การเดินวิ่งกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจตามหลักภavana 4 ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท กรณีศึกษา: ชมรมวิ่งสุขกายสบายใจ คลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราช จังหวัดกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยยังมีความเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1. ควรจัดทำโครงการเพื่อส่งเสริมทางด้านร่างกายและจิตใจโดยใช้หลักภavana 4 อย่างต่อเนื่องจะได้ส่งผลต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจในหน่วยงานอื่นที่ใกล้เคียง
2. ควรจัดกิจกรรม 4 ครั้งต่อปีในหน่วยคลินิกกุมาร โรงพยาบาลศิริราชเพื่อไม่ให้กิจกรรมได้หายไป

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2561). *คู่มือมนุษย์*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นแอนด์พับลิชชิง.
- พระไพศาล วิศาโล. (2564). *สัมโมทนียกถา “ธรรมะ”*. สืบค้นเมื่อ 8 ธันวาคม 2564, จาก <https://www.visalo.org>
- พระราชวรมนี (พล อาภากร). (2550). *คู่มือธรรมศึกษาขั้นตรี*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: สำนักงานศูนย์พระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมเพื่อพัฒนาสังคม.
- พิเชฐ บุญญติ. (2563). *เขาตัวรอดจากไวรัส COVID – 19*. กรุงเทพฯ: ซี แอนด์ เอ็น บุค.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2553). *ปฎิหาริย์แห่งการวิ่ง*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมาพันธ์ชมรมเดิน – วิ่ง.
- สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2548). *แนวคิดมุมมองเรื่องโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: กรมอนามัยกระทรวงสาธารณสุข.

วารสารวิชาการแห่งอนาคต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
79 หมู่ที่ 1 ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ. อยุรยา 13170
098-285-4988; 080-616-2530